

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

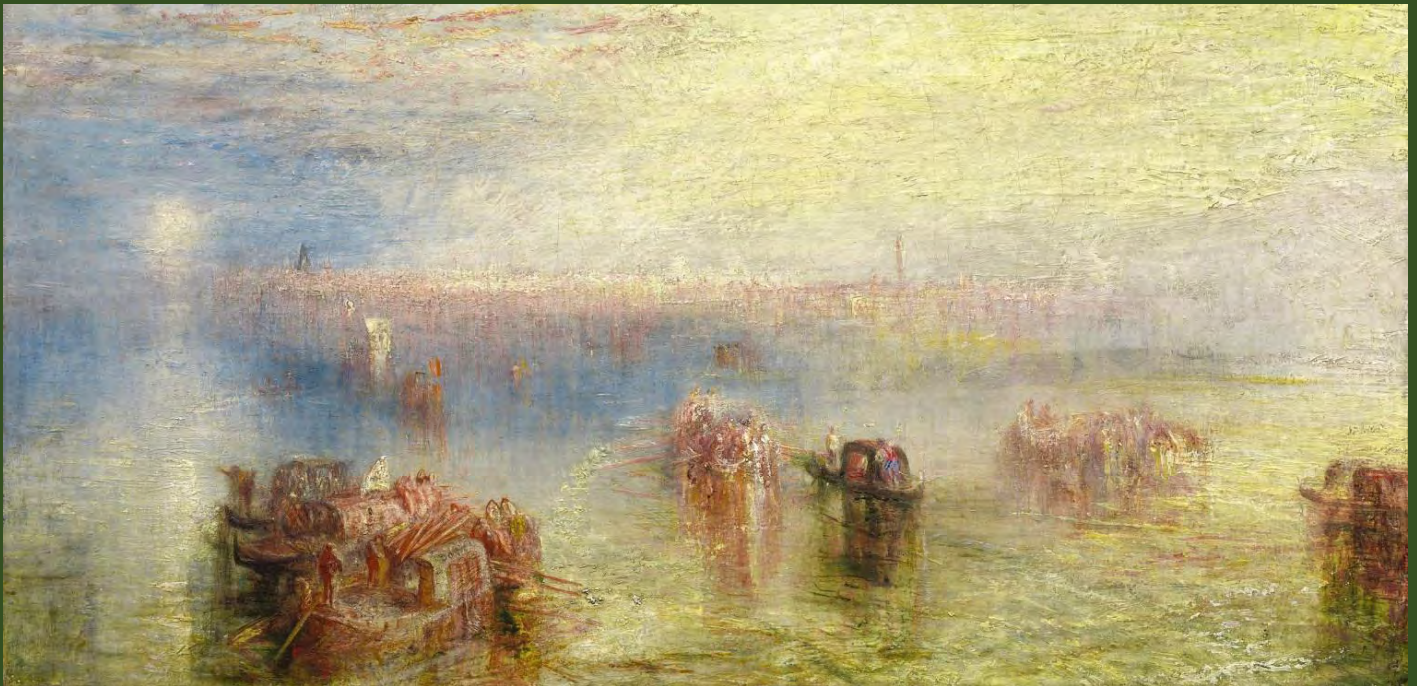
*Η Βενετική Πολιτεία, ο ελληνικός χώρος και οι ιστορίες τους (13ος-18ος αι.)
Συνέδριο προς τιμήν της Αναστασίας Παπαδία-Λάλα*

Αθήνα, 1-3 Νοεμβρίου 2023

*The Venetian State, the Greek Territories and Their Stories (13th-18th Cent.)
Conference in Honour of Anastasia Papadia-Lala*

Athens, 1-3 November 2023

Περιλήψεις Ανακοινώσεων / Abstracts

1-2 Νοεμβρίου, Αμφιθέατρο «Άλκης Αργυριάδης»
Κεντρικό Κτίριο Πανεπιστημίου Αθηνών, Πανεπιστημίου 30

3 Νοεμβρίου, Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών
Σκουφά 45

Επιστημονική/Οργανωτική Επιτροπή:

Κατερίνα Κωνσταντινίδου, Βάσω Σειρηνίδου,

Μαρία Ευθυμίου, Όλγα Κατσιαρδή-Hering, Κατερίνα Νικολάου

Εικόνα εξωφύλλου: Από τον πίνακα *Approach to Venice* του William Turner (1844)
(National Gallery of Art, Washington, D.C.)

Πίνακας περιεχομένων

Γωγώ ΒΑΡΖΕΛΙΩΤΗ, <i>Το επτανησιακό θέατρο στο ρεπερτόριο της νεοελληνικής σκηνής.....</i>	7
Gogo Varzelioti, <i>The Ionian Theatre in the Repertoire of the Modern Greek Stage</i>	
Δέσποινα ΒΛΑΣΣΗ, <i>Η απόδοση της προίκας. Συμβολή στην κοινωνική και οικονομική ιστορία της βενετοκρατούμενης Κεφαλονιάς (18ος αι.).....</i>	7
Despina Vlasi, <i>The Return of the Dowry. Contribution to the Social and Economic History of Venetian-ruled Cephalonia (18th Century)</i>	
Nikolaos G. CHRISISSIS, <i>The Greek-Latin East in the Work of Marino Sanudo Torsello and Philippe de Mézières: A Comparative Approach.....</i>	8
Νικόλαος Γ. Χρύσης, <i>Η ελληνο-λατινική Ανατολή στο έργο του Marino Sanudo Torsello και του Philippe de Mézières: μια συγκριτική προσέγγιση</i>	
Bruno CREVATO-SELVAGGI, <i>Comunicazioni veneziane a Zante e in Morea fra mercatura, politica e imprenditorialità.....</i>	9
Οι βενετσιάνικες επικοινωνίες στη Ζάκυνθο και τον Μοριά μεταξύ εμπορίου, πολιτικής και επιχειρηματικότητας	
Χαράλαμπος ΓΑΣΠΑΡΗΣ, <i>Η επανάσταση του 1341-1343 στην Κρήτη: η τελευταία ‘ελληνική’ επανάσταση εναντίον της βενετικής κυριαρχίας.....</i>	10
Charalampos Gasparis, <i>The Revolt of 1341-1343 in Crete: the Last ‘Greek’ Revolt against the Venetian Rule</i>	
Αναστασία Γ. ΓΙΑΓΚΑΚΗ, <i>Τι θα έλεγαν τα κεραμικά εάν μιλούσαν: ή αλλιώς γιατί εντοιχίζονταν εφυαλωμένα κεραμικά; Η περίπτωση των εντοιχισμένων αγγείων σε ναούς της βενετοκρατούμενης Κρήτης.....</i>	10
Anastasia Yangaki, <i>What Would the Ceramics Say if They Could Speak? Or, Why Were Glazed Ceramics Immured? The Case of the Embedded Vessels in Churches of Venetian Crete</i>	
Νικολέττα ΓΙΑΝΤΣΗ, <i>Οι απαρχές της αγγλικής εμπορικής επέκτασης στη Μεσόγειο (14ος-15ος αι.). Ο ρόλος της Βενετίας.....</i>	11
Nikoletta GIANTSI, <i>The Beginnings of English Commercial Expansion in the Mediterranean (14th-15th Century). The Role of Venice</i>	
Αργυρώ ΓΚΑΝΑΛΗ, <i>Η κρατική προσπάθεια αντιμετώπισης της καταδυνάστευσης των χωρικών από τοπικούς παράγοντες: η επίσκεψη του Francesco da Molin στην Ιεράπετρα και τη Σητεία (1628-1629) .....</i>	12
Argyro Ganali, <i>The State Effort to Deal with the Oppression of the Peasants by Local Actors: the Visit of Francesco da Molin to Ierapetra and Sitia (1628-1629)</i>	
Σταύρος ΓΡΙΜΑΝΗΣ, <i>Ένα άγνωστο ιταλικό κείμενο του Γαβριήλ Σεβήρου.....</i>	13
Stavros Grimanis, <i>An Unknown Italian Text by Gabriel Severus</i>	
Eleftherios DESPOTAKIS, <i>Osservazioni sulla procedura per l’accesso agli uffici veneziani a Creta. Il caso di Giorgio Modino (1438) .....</i>	14
Ελευθέριος Δεσποτάκης, <i>Παρατηρήσεις σχετικά με τη διαδικασία πρόσβασης στα βενετικά αξιώματα στην Κρήτη. Η περίπτωση του Giorgio Modino (1438)</i>	

Αναστασία ΔΡΑΝΔΑΚΗ, <i>Ζωγραφίζοντας εικόνες στον καιρό της πολιορκίας.....</i>	14
<i>Anastasia Drandaki, Painting Icons in the Time of Siege</i>	
Παναγιώτης ΙΩΑΝΝΟΥ, <i>‘Έλληνες’ και ‘ελληνική τέχνη’ στους Βίους του Giorgio Vasari.....</i>	15
<i>Panayotis Ioannou, ‘Arte greca’ e ‘Greci’ nelle Vite di Giorgio Vasari</i>	
Νίκος ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, <i>Ληστές και φυγόδοκοι στο Ιόνιο κατά το β΄ μισό του 18ου αι. ....</i>	15
<i>Νίκος Καποδίστριας, Bandits and Fugitives in the Ionian Islands during the Second Half of the 18th Cent.</i>	
Ουρανία ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ, <i>Εργασιακός και ιδιωτικός χώρος των Ελλήνων στο πολυπολιτισμικό περιβάλλον της Βενετίας: βεβαιότητες, υποθέσεις, ερωτήματα.....</i>	16
<i>Ourania Karagianni, Work and Private Space of Greeks in the Multicultural Environment of Venice: Assertions, Assumptions, Questions</i>	
Βαγγέλης ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΑΚΗΣ, <i>Η συγκρότηση των νεοελληνικών σπουδών και η βενετοκρατία (1945-1967) .....</i>	17
<i>Vangelis Karamanolaki, Η συγκρότηση των νεοελληνικών σπουδών και η βενετοκρατία (1945-1967)</i>	
Νίκος Ε. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, <i>Από την ιστορία της νεότερης φεουδαρχίας: η σύγκρουση φεουδαρχών και πόλης της Κέρκυρας τον 18ο αι. ....</i>	18
<i>Nikos Karapidakis, On the History of Modern Feudalism: the Conflict between Feudal Lords and the City of Corfu in the 18th Cent.</i>	
Όλγα ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ-HERING, <i>Χώρος και άνθρωποι σε εποχές μετάβασης: ανάμεσα στη βενετοκρατία και την τουρκοκρατία.....</i>	18
<i>Olga Katsiardi-Hering, Space and People in Times of Transition: between Venetian and Ottoman Rule</i>	
Μαριάννα ΚΟΛΥΒΑ, <i>Ναυμαχία της Ναυπάκτου: η εμπλοκή της Ζακύνθου (1570-1571).....</i>	19
<i>Marianna Kolyvà, The Battle of Lepanto (Nafpaktos): the Involvement of Zante-Zakynthos (1570-1571)</i>	
Angel ΝΙΣΟΛΑΟΥ-ΚΟΝΝΑΡΙ, <i>‘Persona di molte lettere, e di gran merito, benchè a pochissimi noto’: the Voluminous Epistolary and Literary Output of Pietro de Nores (c. 1570 - after 1646/1648).....</i>	20
<i>Άγγελ Νικολάου-Κονναρή, ‘Άτομο με πολλές γνώσεις και μεγάλη αξία, αν και γνωστός σε πολύ λίγους’. Το ογκώδες επιστολικό και λογοτεχνικό έργο του Pietro de Nores (περ. 1570 - μετά το 1646/1648)</i>	
Katerina ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, <i>Amministrazione e amministratori Veneti nello Ionio (160-180 sec.) .....</i>	21
<i>Κατερίνα Κωνσταντινίδου, Διοίκηση και βενετοί διοικητές στο Ιόνιο (16ος-18ος αι.)</i>	
Marina ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΙ, <i>Salt Production in Fifteenth-Century Crete. Paper Exercises.....</i>	22
<i>Μαρίνα Κουμανούδη, Η αλατοπαραγωγή στην Κρήτη του δέκατου πέμπτου αιώνα. Ασκήσεις επί χάρτου</i>	
Σωτήρης ΚΟΥΤΜΑΝΗΣ, <i>Ερωτική επιθυμία και ελληνική παροικία της Βενετίας (17ος αι.) ...</i>	23
<i>Sotiris Koutmanis, Desire and the Greek Community in Venice (17th Cent.)</i>	
Kostas ΛΑΜΒΡΙΝΟΣ, <i>Istruzione e gerarchie nella società veneto-cretese (sec. XVI-XVII).....</i>	24
<i>Κώστας Λαμπρινός, Μόρφωση και ιεραρχίες στη βενετοκρητική κοινωνία (16ος-17ος αι.)</i>	
Χρύσα ΜΑΛΤΕΖΟΥ, <i>Έλληνες βενετοί υπήκοοι στη βενετοκρατούμενη Ελλάδα: νοοτροπίες και αντιλήψεις.....</i>	25

Chryssa Maltezu, <i>Greeks sudditi veneti in Venetian-ruled Greece: Mindsets and Perceptions</i>	
Τατιάνα ΜΑΡΚΑΚΗ, <i>Τεχνίτες και ευμάρεια στο βενετοκρατούμενο Χάνδακα: η περίπτωση του υποδηματοποιού Μιχελή Λίβα (1642)</i>	25
Tatiana Markaki, <i>Artisans and Prosperity in Venetian Candia: The Case of the Shoemaker Michelis Livas (1642)</i>	
Παναγιώτης Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, <i>Προσπάθειες απελευθέρωσης αθηναίων αιχμαλώτων μετά την πτώση (1715) του Ναυπλίου στους Τούρκους</i>	26
Panayotis D. Mihailaris, <i>Attempts to Liberate Athenian Captives After the Fall (1715) of Nafplio to the Turks</i>	
Δέσποινα ΜΙΧΑΛΑΓΑ, <i>Όψεις νησιωτικής κοινωνίας σε συλλογή εκκλησιαστικών εγγράφων του 18ου αι.</i>	26
Despoina Michalaga, <i>Aspects of Insular Society in a Collection of Ecclesiastical Documents of the 18th Cent.</i>	
Monique O'CONNELL, <i>Conspiracy, Unrest, Resistance, and Revolt: Political Communication in Venice's Empire</i>	27
<i>Συνωμοσία, αναταραχή, αντίσταση και εξέγερση: πολιτική επικοινωνία στην αυτοκρατορία της Βενετίας</i>	
Γεράσιμος Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, <i>Οικονομία και φύλο: η συμμετοχή των γυναικών στην οικονομία της Κέρκυρας τον 16ο αι.</i>	28
Gerassimos Pagratis, <i>Economy and Gender: the Participation of Women in the Economy of Corfu in the 16th Cent.</i>	
Αγγελική ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, <i>Μία αποτυχημένη επιχείρηση: η παραγωγή τέφρας σόδας (ανθρακικό νάτριο) στην Κρήτη τον 16ο αι.</i>	28
Angeliki Panopoulou, <i>A Failed Enterprise: the Production of Soda Ash (Sodium Carbonate) in Crete in the 16th Cent.</i>	
Άννα ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, <i>Ο σεισμός της 20ής Φεβρουαρίου 1743 στο Ιόνιο. Αντιμετώπιση και διαχείριση μιας φυσικής καταστροφής</i>	29
Anna Papageorgiou, <i>The Earthquake of 20th February 1743 in the Ionian Sea. Response and Management of a Natural Disaster</i>	
Ασπασία ΠΑΠΑΔΑΚΗ, <i>Οι Σύνοδοι του λατίνου αρχιεπισκόπου Κρήτης Gerolamo Lando (β' μισό 15ου αιώνα): μια πρώτη προσέγγιση</i>	30
Aspasia Papadaki, <i>The Councils of the Latin Archbishop of Crete Gerolamo Lando (Second Half of the 15th Century): a First Approach</i>	
Χριστίνα Ε. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, <i>'Di poter formare un corpo di Comunità di noi abitanti di Amaxichi': η αστική συσσωμάτωση της Λευκάδας στα χρόνια των Βενετών</i>	30
Christina Papacosta, <i>'Di poter formare un corpo di Comunità di noi abitanti di Amaxichi': the Urban Aggregation of Lefkada during the Venetian Period</i>	
Francesco SCALORA, <i>Σπουδές και έρευνα της βενετοκρατίας στην Ιταλία: αποτίμηση και προοπτικές</i>	31
Greek-Venetian Studies and Research in Italy: Assessment and Perspectives	
Cristina SETTI, <i>Venezia e la Custodia di Terra Santa tra Cinque e Seicento. Transizioni politiche e finanziarie sullo scacchiere mediterraneo e levantino</i>	32
<i>Η Βενετία και η 'Φρουρά των Αγίων Τόπων' μεταξύ του 16ου και του 17ου αιώνα.</i>	

<p>Πολιτικές και οικονομικές μεταβάσεις στη σκακιέρα της Μεσογείου και του Λεβάντε.</p>	
Σπύρος Θ. ΤΑΚΤΙΚΟΣ, <i>Lepanto, 1687-1701. Η διοικητική οργάνωση της Ναυπάκτου κατά την πρόσκαιρη βενετική κυριαρχία.....</i>	33
<p>Spyros Th. Taktikos, <i>Lepanto, 1687-1701. The Administrative Organization of Nafpaktos during the Temporary Venetian Rule</i></p>	
Αγγελική ΤΖΑΒΑΡΑ, <i>Cancellieri και scrivani στην Κορώνη και τη Μεθώνη (14ος αι.). Συμβολή στην προσωπογραφία των διοικητικών υπαλλήλων.....</i>	34
<p>Aggeliki Tzavara, <i>Cancellieri e scrivani a Corone e Modone (XIV sec.): contributo prosopografico</i></p>	
Παναγιώτα ΤΖΙΒΑΡΑ, <i>Η ένταξη των κρητών προσφύγων στον κόσμο του πανεπιστημίου της Πάδοβας.....</i>	34
<p>Panajota Tzivara, <i>The Integration of Cretan Refugees into the World of the University of Padua</i></p>	
Κώστας Γ. ΤΣΙΚΝΑΚΗΣ, <i>Κοπές νομισμάτων έκτακτης ανάγκης στην Κρήτη της βενετικής περιόδου. Η ‘cavallina’ και τα ‘perperi di rame’.....</i>	35
<p>Kostas G. Tsiknakis, <i>Emergency Coinage in Crete of the Venetian Period: the ‘cavallina’ and the ‘perperi di rame’</i></p>	
Δημήτριος ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ και Ελένη ΑΓΓΕΛΟΜΑΘΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, <i>Κανονιστικές ρυθμίσεις και παρεμβάσεις των αρχών στη διοίκηση και τα οικονομικά των μονών της Κρήτης κατά τη βενετοκρατία.....</i>	36
<p>Dimitrios Tsougarakis – Eleni Aggelomati Tsougaraki, <i>Government Regulation and Intervention in the Monastic Administration and Finances in Venetian Crete</i></p>	
Nikiforos TSOUGARAKIS, <i>A Preliminary Examination of An Unknown Register of the Dominican Friary of Candia.....</i>	37
<p>Νικηφόρος Τσουγκαράκης, <i>Μια πρώτη ματιά σε ένα άγνωστο κατάστιχο των Δομηνικανών του Χάνδακα</i></p>	
Alfred VIGGIANO, <i>Governare la violenza. Le scritture dei Provveditori Generali da Mar nel Settecento.....</i>	37
<p>Κυβερνώντας τη βία. Τα κείμενα των Γενικών Προνοητών της Θάλασσας κατά τον 18ο αιώνα</p>	
Alfred VINCENT, <i>Μορφές ανάπτυξης αστικών κέντρων στη βενετοκρατούμενη Κρήτη</i>	37
<p><i>Forms of Urban Development in Venetian Crete.....</i></p>	
Ludvine VOISIN, <i>‘Come membro et anexo a quello de Hierusalim’: η μονή Αγίου Σάββα της Καρόνος (Κύπρος) μεταξύ της Βενετίας και της Παλαιστίνης στον 16ο αι. ....</i>	38
<p>‘As a member et anexo to that of Hierusalim’: the Monastery of St. Savvas tis Karonos (Cyprus) between Venice and Palestine in the 16th Cent.</p>	

Γωγώ Βαρζελιώτη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, ΕΚΠΑ

Το επτανησιακό θέατρο στο ρεπερτόριο της νεοελληνικής σκηνής

Σημαντικό κεφάλαιο στην ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου αποτελεί το corpus της δραματουργικής παραγωγής των νησιών του βενετοκρατούμενου Ιονίου. Τα κείμενα αποτελούν ένα πρωτότυπο ψηφιδωτό ποικίλων τεχνοτροπιών. Με επιρροές από την αναγεννησιακή λόγια δραματουργία της Δύσης, την commedia dell'arte, το θέατρο των Ιησουιτών και τα παραμύθια της κεντρικής Ευρώπης αλλά και από την κρητική δραματουργία της Αναγέννησης και τις λαϊκές ομιλίες, το κάθε έργο χαρακτηρίζεται από τη δική του ξεχωριστή ταυτότητα, ενώ ελάχιστα στοιχεία είναι εκείνα που τα συνδέουν μεταξύ τους.

Στην ανακοίνωση θα εξεταστεί η δραματουργική φυσιογνωμία των κειμένων, με γνώμονα τις σκηνικές τους απεικονίσεις και την ένταξή τους στο ρεπερτόριο του σύγχρονου θεάτρου, επιχειρώντας να διερευνηθεί η παραστασιακή τους δυναμική, η μεθοδολογία της δραματουργικής τους επεξεργασίας και η πρόσληψή τους από το κοινό και την κριτική.

Gogo Varzelioti

The Ionian Theatre in the Repertoire of the Modern Greek Stage

An important chapter in the history of Modern Greek theatre is the corpus of the dramatic production of the islands of the Venice-ruled Ionian Sea. The texts constitute an original mosaic of various styles. Influenced by the Renaissance drama of the West, the commedia dell'arte, the theatre of the Jesuits and the fairy tales of central Europe, but also by the Cretan drama of the Renaissance and the local folk theatre production (omilies), each play is characterized by its own distinct identity, while there are few elements that link them together. The paper will examine the dramaturgical character of the texts, based on their stage representations and their inclusion in the repertoire of contemporary theatre, attempting to investigate their stage dynamics, the methodology of their dramaturgical analysis and their reception by the audience and critics.

Δέσποινα Βλάσση

Πρ. βιβλιοθηκάριος του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Società Dalmata di Storia Patria

Η απόδοση της προίκας. Συμβολή στην κοινωνική και οικονομική ιστορία της βενετοκρατούμενης Κεφαλονιάς (18ος αι.)

Σύμφωνα με τον βενετικό νόμο, μέσα σε έναν χρόνο από τον θάνατο του συζύγου, η προίκα ή η αξία της σε χρήμα έπρεπε να επιστραφεί στη χήρα· το ίδιο ίσχυε και σε περίπτωση διαζυγίου εξ υπαιτιότητας του συζύγου για λόγους μοιχείας ή κακοποιήσεων. Σε αντίθετη περίπτωση, η ίδια η γυναίκα ή οι νόμιμοι κληρονόμοι της διεκδικούσαν την απόδοση της προίκας ενώπιον της αρμόδιας αρχής –προκειμένου για την Κεφαλονιά, ενώπιον του προνοητή. Η βάδια (από το ιταλικό vadimonio) είναι η πράξη με την οποία η χήρα (ή η διαζευγμένη) υποβάλλει στη γραμματεία τα δικαιολογητικά με τα οποία αποδεικνύεται το ύψος της προίκας, αιτούμενη την απόδοσή της, επισυνάπτοντας συνήθως και το προικοσύμφωνο (αρεσκειά), στο οποίο δηλώνονται τα προικώα αγαθά (κινητά και ακίνητα), συνοδευόμενο από τη στίμα τους. Αν δεν είχε γίνει εκτίμηση της προίκας, συντάσσεται εκείνη τη στιγμή ένα ιβεντάριο, με τη φροντίδα εκτιμητών, το οποίο όμως δεν αντικατοπτρίζει πάντα την αρχική προίκα. Ο προνοητής αφού μελετήσει τον φάκελο,

εκδίδει απόφαση (*de judicatum, diiudicatus*) με την οποία εγκρίνει την πληρωμή της προίκας από την περιουσία του συζύγου ή, αν αυτή δεν ήταν αρκετή, από την περιουσία του εγγυητή της προίκας.

Η μελέτη βασίζεται στο αρχειακό υλικό που φυλάσσεται στο τοπικό αρχείο Κεφαλονιάς, στη σειρά *Βάδιες*, που καλύπτει την περίοδο 1729-1737, 1779-1790 (Φάκ. 149-154).

Despina Vlassi

The Return of the Dowry. Contribution to the Social and Economic History of Venetian-ruled Cephalonia (18th Century)

According to Venetian law, within one year of the husband's death, the dowry or its value in money had to be returned to the widow; the same applied in the case of divorce at the husband's fault for reasons of adultery or abuse. In the contrary case, the woman herself or her legal heirs claimed the dowry in front of the competent authority –in the case of Cephalonia, in front of the *provveditore*. The *βάδια* (from the Italian *vadimonio*) is the act by which the widow (or the divorcee) submits to the registry the documents proving the amount of the dowry, requesting its reimbursement, usually attaching the dowry contract (*αρεσκειά*), in which the dowry goods (movable and immovable) are declared, accompanied by their *stima*. If the dowry has not been appraised, an *inventario* is drawn up at that time, with the care of appraisers, but it does not always reflect the original dowry. The *provveditore*, after examining the file, issues a decision (*de judicatum, diiudicatus*) authorising the payment of the dowry from the husband's estate or, if this was insufficient, from the estate of the dowry guarantee.

The study is based on the archival material preserved in the local archives of Cephalonia, in the series *Βάδιες*, covering the period 1729-1737, 1779-1790 (fasc. 149-154).

Nikolaos G. Chrissis

Επίκουρος Καθηγητής Μεσαιωνικής Ευρωπαϊκής Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ

The Greek-Latin East in the Work of Marino Sanudo Torsello and Philippe de Mézières: A Comparative Approach

Both Marino Sanudo Torsello (c.1270-1343) and Philippe de Mézières (c.1327-1405) were among the most prominent and active propagandists for the crusade in the 14th century, while at the same time they left behind an extensive literary oeuvre. In order to convince Western powers and rulers of their proposals, both used and relied on their deep knowledge, important political contacts and extensive personal experience in the Eastern Mediterranean: the former as an active member of an influential Venetian family, the latter as chancellor of the Latin kingdom of Cyprus. This paper examines how these two writers shape the image of the 'Greek East' for their Western audiences, with particular reference to the criteria of identity/similarity and otherness they invoke (such as a common Christian religion, 'schism', the subordination of local populations to Latin domination, etc.). One of the key questions is how the Greek region, Latin-dominated and non-Latin, fits into the overall crusading project and the broader worldview of the two authors. It also examines to what extent the differences between them can be interpreted in the light of their different origins –that is, how the Venetian perspective for Marino Sanudo Torsello and the French one for Philippe de Mézières shaped their ideas and proposals.

Νικόλαος Γ. Χρύσης

Η ελληνο-λατινική Ανατολή στο έργο του Marino Sanudo Torsello και του Philippe de Mézières: μια συγκριτική προσέγγιση

Τόσο ο Marino Sanudo Torsello (π.1270-1343) όσο και ο Philippe de Mézières (π.1327-1405) ήταν μεταξύ των πιο προβεβλημένων και δραστήριων προπαγανδιστών υπέρ της σταυροφορίας κατά τον 14ο αιώνα, ενώ παράλληλα άφησαν εκτενές συγγραφικό έργο πίσω τους. Προκειμένου να πείσουν δυτικές δυνάμεις και ηγεμόνες για τις προτάσεις τους και οι δυο χρησιμοποίησαν και επικαλέστηκαν τη βαθιά γνώση, τις σημαντικές πολιτικές επαφές και την εκτεταμένη προσωπική εμπειρία τους στην Ανατολική Μεσόγειο: ο πρώτος ως ενεργό μέλος μιας σημαίνουσας βενετικής οικογένειας, ο δεύτερος ως καγκελάριος του λατινικού βασιλείου της Κύπρου. Η παρούσα ανακοίνωση εξετάζει πώς οι δυο αυτοί συγγραφείς πλάθουν την εικόνα της 'ελληνικής Ανατολής' για το δυτικό ακροατήριό τους, με ιδιαίτερη αναφορά στα κριτήρια της ταυτότητας/ομοιότητας και ετερότητας που επικαλούνται (όπως η κοινή χριστιανική θρησκεία, το 'σχίσμα', η υποταγή τοπικών πληθυσμών σε λατινικές κυριαρχίες, κ.ά.). Ένα από τα βασικά ερωτήματα είναι το πώς εντάσσεται ο ελλαδικός χώρος, λατινοκρατούμενος και μη, στο συνολικό σταυροφορικό σχέδιο αλλά και στην ευρύτερη κοσμοθεώρηση των δυο συγγραφέων. Εξετάζεται επίσης σε ποιο βαθμό οι διαφορές μεταξύ τους μπορούν να ερμηνευτούν υπό το πρίσμα της διαφορετικής τους προέλευσης –δηλαδή πώς η βενετική οπτική για τον Marino Sanudo Torsello και η γαλλική για τον Philippe de Mézières διαμόρφωσαν τις ιδέες και τις προτάσεις τους.

Bruno Crevato-Selvaggi

Istituto di Studi Storici Postali 'Aldo Cecchi'

Comunicazioni veneziane a Zante e in Morea fra mercatura, politica e imprenditorialità

Nella prima età moderna il sistema di comunicazioni veneziane con il Levante era un'eccezione che si basava su buona organizzazione, professionalità, complementarietà tra i diversi attori e organizzazioni per terra e per mare. Il tema, oggi per noi evanescente, aveva grande rilevanza per le attività economiche e il ruolo politico della Repubblica nell'area.

Capire come funzionava il sistema di comunicazioni veneziano è funzionale a comprendere il sistema politico ed economico veneziano nello Stato da mar. La rotta principale, Costantinopoli-Cattaro-Venezia, gestita dal Bailo, è abbastanza ben conosciuta, mentre per le altre località vi era un sistema marittimo che oggi appare incerto e aleatorio, mentre era invece solido ed affidabile: una fitta rete di scambi e passaggi di navi permetteva una fluida circolazione di lettere.

Oltre a questo denso insieme di reti marittime, conosco solo quattro casi di reti postali terrestri veneziane strutturate, oltre a quella del Bailo: una in Siria, tre che coinvolgevano Zacinto e la Morea veneziana. Qui presento queste ultime tre.

Bruno Crevato-Selvaggi

Οι βενετσιάνικες επικοινωνίες στη Ζάκυνθο και τον Μοριά μεταξύ εμπορίου, πολιτικής και επιχειρηματικότητας

Στην πρώιμη νεότερη εποχή, το σύστημα επικοινωνίας της Βενετίας με το Λεβάντε είχε μια αρτιότητα που βασιζόταν στην καλή οργάνωση, τον επαγγελματισμό και τη συμπληρωματικότητα μεταξύ των διαφόρων φορέων και οργανισμών στην ξηρά και τη θάλασσα. Το ζήτημα, το οποίο μας είναι αδιόρατο σήμερα, είχε μεγάλη σημασία για τις οικονομικές δραστηριότητες και τον πολιτικό ρόλο της Ρεπούμπλικα (Repubblica) στην περιοχή.

Η κατανόηση της λειτουργίας του βενετσιάνικου συστήματος επικοινωνιών είναι καθοριστική για να αντιληφθούμε το βενετσιάνικο πολιτικό και οικονομικό σύστημα στο Κράτος της Θάλασσας. Η κύρια διαδρομή, Κωνσταντινούπολη-Κάτταρο-Βενετία, την οποία διαχειριζόταν ο Βάι-

λος, είναι αρκετά γνωστή, ενώ για τις άλλες τοποθεσίες υπήρχε ένα ναυτικό σύστημα που σήμερα φαίνεται αβέβαιο και αόριστο, ενώ αντίθετα ήταν σταθερό και αξιόπιστο: ένα πυκνό δίκτυο ανταλλαγών και διέλευσης πλοίων επέτρεπε τη ρευστή κυκλοφορία των επιστολών.

Εκτός από αυτό το πυκνό σύνολο θαλάσσιων δικτύων, γνωρίζω μόνο τέσσερις περιπτώσεις δομημένων βενετσιάνικων χερσαίων ταχυδρομικών δικτύων, εκτός από εκείνο του Βάιλο: μία στη Συρία, τρεις που αφορούσαν τη Ζάκυνθο και τον βενετσιάνικο Μοριά. Εδώ παρουσιάζω τις τρεις τελευταίες.

Χαράλαμπος Γάσπαρης

Διευθυντής Ερευνών, Τομέας Βυζαντινών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ΕΙΕ

Η επανάσταση του 1341-1343 στην Κρήτη: η τελευταία ‘ελληνική’ επανάσταση εναντίον της βενετικής κυριαρχίας

Έναν και πλέον αιώνα μετά την άφιξη των βενετών κυρίαρχων στην Κρήτη (1211) και μετά την πρώτη επανάσταση που πυροδότησε η νέα πραγματικότητα στο νησί, κάποιες ελληνικές οικογένειες ή κλάδοι μεγάλων ελληνικών οικογενειών συνέχιζαν να εξηγείρονται εναντίον της βενετικής κυριαρχίας. Η αποτυχημένη όμως επανάσταση του 1341-1343 έμελλε να σηματοδοτήσει το τέλος της μεγάλης σειράς επαναστάσεων ελλήνων γαιοκτημόνων, οι οποίες χάραξαν ολόκληρο τον 13ο αιώνα και το πρώτο περίπου μισό του επόμενου αιώνα. Στην ανακοίνωση θα γίνει προσπάθεια να διερευνηθούν τα χαρακτηριστικά αυτής της επανάστασης σε μια εποχή που η βενετική κυριαρχία ήταν πλέον αδιαμφισβήτητη και η νέα πολιτική και κοινωνική κατάσταση στο νησί είχε λάβει ήδη πλήρη μορφή.

Charalampos Gasparis

The Revolt of 1341-1343 in Crete: the Last ‘Greek’ Revolt against the Venetian Rule

More than a century after the arrival of the Venetians in Crete (1211) and after the first revolt sparked by the new reality on the island, some Greek families or branches of distinguished Greek families continued to rebel against Venetian rule. The failed revolt of 1341-1343 was to signal the end of a long series of revolts by Greek landowners, which marked the entire 13th century and the first half of the following one. The paper will attempt to explore the characteristics of this revolt at a time when the Venetian rule was definitely unchallenged and the new political and social situation on the island had already taken full shape.

Αναστασία Γ. Γιαγκάκη

Διευθύντρια Ερευνών, Τομέας Βυζαντινών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ΕΙΕ

Τι θα έλεγαν τα κεραμικά εάν μιλούσαν: ή αλλιώς γιατί εντοχιζόνταν εφυσωμένα κεραμικά; Η περίπτωση των εντοχισμένων αγγείων σε ναούς της βενετοκρατούμενης Κρήτης

Μία έκφανση της μελέτης της κεραμικής αποτελεί το ενδιαφέρον για πήλινα αντικείμενα με επιγραφές, θεωρώντας τα ως κατεξοχήν παραδείγματα αντικειμένων που εκφράζουν λόγο. Όμως, με αφορμή τη διερεύνηση των ποικίλων πτυχών που σχετίζονται με την ενσωμάτωση των πήλινων αγγείων στις όψεις εκκλησιαστικών μνημείων της Κρήτης, έχουν ήδη αναδειχθεί και άλλα είδη μηνυμάτων που μπορεί ο προσεκτικός παρατηρητής να αντλήσει έμμεσα από συγκεκριμένα σύνολα κεραμικών. Αυτά δεν προκύπτουν αποκλειστικά από αντικείμενα με επιγραφές, αλλά από τη μελέτη του συνδυασμού των διατάξεων των συγκεκριμένων αγγείων και της διακόσμησής τους, καθιστώντας τα εντοχισμένα αγγεία (*bacini*) μία ιδιότυπη ομάδα καθημερινών αντικειμένων μέσα από τα οποία εκφράζονται συγκεκριμένα μηνύματα. Ειδικότερα, αφορούν είτε στους συμβολισμούς που εμπεριέχουν συγκεκριμένες διατάξεις των κεραμικών και τα διακοσμητικά θέματά τους, είτε στον ρόλο των τελευταίων ως μέσων αναφοράς στους αρχικούς κατόχους

και δωρητές τους, ως αφιερωμάτων ή κειμηλίων, ως δεικτών διαπολιτισμικής ώσμωσης, ως εκφράσεων πολιτισμικής μνήμης.

Από μία σύγκριση των πρωιμότερων ομάδων εντοιχισμένων αγγείων με εκείνες του 15ου και πρώιμου 16ου αι. θα παρουσιαστούν οι σχετικές με τα παραπάνω ιδιαιτερότητες των τελευταίων συνόλων. Επιπλέον, η ανάδειξη των παραπάνω με αφορμή το αριθμητικά πλούσιο υλικό εντοιχισμένων κεραμικών σε ναούς της βενετοκρατούμενης Κρήτης συνεισφέρει επίσης και στη διατύπωση ερμηνειών ως προς τους λόγους που οδήγησαν στην ενσωμάτωση ειδικά ανοικτού σχήματος, εφραλωμένων, συνήθως πλούσια διακοσμημένων, αγγείων στις όψεις των ναών από τη μέση βυζαντινή περίοδο και έπειτα.

Anastasia Yangaki

What Would the Ceramics Say if They Could Speak? Or, Why Were Glazed Ceramics Immured? The Case of the Embedded Vessels in Churches of Venetian Crete

One interesting aspect of the study of ceramics concerns those objects with inscriptions: the nearest an inanimate object gets to speech. Investigation of various aspects of the embedded ceramic vessels (*bacini*) on the façades of ecclesiastical monuments in Crete has already shown that the careful observer can tease out other types of messages too. These do not all derive from objects with inscriptions, but also from the internal arrangement of the specific vessels and their decoration. In this way the *bacini*, a particular group of otherwise everyday objects, can express specific messages. Such may concern the symbolism inherent in their specific physical arrangement and their decorative themes displayed. In turn, the decoration may hold clues as to the original owners and donors, marking the pieces out as offerings or maybe even heirlooms. They can act as indicators of intercultural osmosis, or as expressions of cultural memory.

A comparison of the earlier groups of immured ceramics with those of the 15th and early 16th centuries will help bring to the fore the above-mentioned peculiarities of the later sets. In addition, the numerically rich material of immured ceramics in the churches of Venetian Crete contributes towards comprehending the reasons for the practice of embedding these open-shaped and usually richly decorated glazed pots on the façades of churches from the Middle Byzantine period onwards.

Νικολέττα Γιαντσή

Καθηγήτρια Μεσαιωνικής Ιστορίας της Δύσεως, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ

Οι απαρχές της αγγλικής εμπορικής επέκτασης στη Μεσόγειο (14ος-15ος αι.). Ο ρόλος της Βενετίας

Η επέκταση των εμπορικών ενδιαφερόντων της Αγγλίας στο μεσογειακό περιβάλλον και, επομένως, η ώσμωση με τα αντίστοιχα ενδιαφέροντα της Γαληνοτάτης, αν και είναι αρκετά γνωστή από τη νεωτερικότητα και μετέπειτα, δεν έχει αφήσει ένα εκτενέστερο αποτύπωμα στα προηγούμενα χρόνια που καλύπτουν την ύστερη μεσαιωνική περίοδο της δυτικής Ευρώπης. Οι επίσημες πολιτικές και οι άτυπες στρατηγικές που διαμόρφωσαν την οικονομική σχέση των δύο χωρών διμόρφωσαν και με τις μακροπρόθεσμες αλληλεπιδράσεις τους την αγγλική μεσογειακή πολιτική στους επόμενους αιώνες ήδη αρκετό καιρό πριν να φθάσουμε στην Αγγλική Εταιρεία της Ανατολής.

Nikoletta Giantsi

The Beginnings of English Commercial Expansion in the Mediterranean (14th-15th Century). The Role of Venice

The expansion of England's commercial interests into the Mediterranean, and thus the osmosis

with the corresponding interests of the Serene Republic of Venice, although known from modern times onwards, did not leave a wider imprint in the earlier years covering its late medieval period in Western Europe. The formal policies and informal strategies that shaped the economic relations of the two countries and with their long interactions shaped English Mediterranean policy for centuries to come long before we reached the Levantine Company.

Αργυρώ Γκάναλη

Υποψήφια Διδάκτωρ Ιστορίας Νέου Ελληνισμού, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ

Η κρατική προσπάθεια αντιμετώπισης της καταδυνάστευσης των χωρικών από τοπικούς παράγοντες: η επίσκεψη του Francesco da Molin στην Ιεράπετρα και τη Σητεία (1628-1629)

Η καταδυνάστευση των αγροτικών πληθυσμών στην Κρήτη από τοπικούς αξιωματούχους και φεουδάρχες αποτελούσε ιδιαίτερα διαδεδομένο φαινόμενο, το οποίο απασχολούσε τόσο τις Αρχές στο νησί όσο και τη μητρόπολη. Παρά τις κατά καιρούς επιβολές ποινών, οι πληθυσμοί της υπαίθρου εξακολουθούσαν να υπομένουν τις αυθαιρεσίες αυτές. Οι τελευταίες συνήθως είχαν τη μορφή των παράτυπων αυξήσεων των προβλεπόμενων εισφορών από την καλλιέργεια της γης καθώς και του αριθμού των παρεχόμενων αγγαρειών στους φεουδάρχες, της παράνομης άσκησης εμπορίου, της καταστρατήγησης της νομοθεσίας, και της άσκησης τρομοκρατίας στους χωρικούς προς αποτροπή της υποβολής καταγγελιών στις Αρχές.

Η έρευνα στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας (Archivio di Stato di Venezia) απεκάλυψε σώμα ανέκδοτου αρχειακού υλικού από την επίσκεψη (τέλη 1628 - αρχές 1629) του Γενικού Προνοητή Francesco da Molin στα χωριά Επισκοπή και Καπίστρι στην Ιεράπετρα, και στα χωριά Βόιλα και Χαμέζι στη Σητεία. Η μελέτη των εγγράφων φανερώνει πλήθος αυθαιρεσιών σε βάρος του αγροτικού πληθυσμού από τοπικό αξιωματούχο στην Επισκοπή και από φεουδάρχες στα υπόλοιπα χωριά, οι οποίες περιελάμβαναν ξυλοδαρμούς και σωματικές ποινές, διαπόμπευση, εισβολές σε κατοικίες και παράνομες κατασχέσεις ζώων, κυκλοφορία με μπράβους και χρήση όπλων προς εκφοβισμό, ανοιχτή αμφισβήτηση των κρατικών νόμων, αλλά και βιασμούς παντρεμένων γυναικών και νεαρών κοριτσιών.

Η εισήγηση επιχειρεί την απάντηση των ακόλουθων ερωτημάτων: πόσο επικίνδυνες για την απειλή της κοινωνικής γαλήνης και, συνακόλουθα, της κυριαρχίας της θεωρούσε η Βενετία τις παραπάνω ενέργειες; πώς η διαβάθμιση των επιβληθεισών ποινών από τον Francesco da Molin μαρτυρεί την αποτίμηση της σημασίας των αδικημάτων από το κράτος; με ποιον τρόπο η Πολιτεία του Αγίου Μάρκου, έχοντας εισέλθει σε τροχιά παρακμής, επεδίωκε την αποτροπή της εκδήλωσης φυγόκεντρων τάσεων στην Κρήτη;

Argyro Ganali

The State Effort to Deal with the Oppression of the Peasants by Local Actors: the Visit of Francesco da Molin to Ierapetra and Sitia (1628-1629)

The oppression of the rural population in Crete by local officials and feudal landlords was a particularly widespread phenomenon, which concerned both the authorities on the island and the metropolis. Despite the occasional penalties, the rural population continued to endure these arbitrarinesses. The latter usually took the form of illegal increases in the prescribed contributions from the cultivation of the land as well as in the number of chores provided to the feudal lords, illegal trading, circumvention of the law, and terrorizing the villagers to prevent them from reporting to the authorities.

Research at the State Archives of Venice (Archivio di Stato di Venezia) revealed a body of unpublished archival material from the visit (late 1628 - early 1629) of the Proveditore Generale Francesco da Molin to the villages of Episkopi and Kapistri in Ierapetra, and to the villages of

Voila and Hamezi in Sitia. A study of the documents reveals numerous arbitrary actions against the rural population by local officials in the Episkopi and by feudal lords in other villages, which included beatings and corporal punishment, shaming, house invasions and illegal confiscation of livestock, traffic with goons and use of weapons to intimidate, open questioning of state laws, and rape of married women and young girls.

The paper attempts to answer the following questions: How dangerous a threat to social peace and, consequently, to its sovereignty did Venice consider these actions to be? How does Francesco da Molin's classification of the sentences imposed testify to the state's valuation of the importance of offences? How did the State of San Marco, having entered a period of decline, seek to prevent the emergence of centrifugal tendencies in Crete?

Σταύρος Γριμάνης

Προϊστάμενος Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης

Ένα άγνωστο ιταλικό κείμενο του Γαβριήλ Σεβήρου

Στο αρχείο του Γαβριήλ Σεβήρου, μητροπολίτη Φιλαδέλφειας στη Βενετία (1577-1616), φυλάσσεται μεταξύ άλλων ένα σχετικά μικρό κείμενο γραμμένο στα ιταλικά. Η μορφή του και το περιεχόμενο θυμίζουν τον τύπο της 'ομολογίας' –κειμένων τα οποία παρουσιάζονται και διακινούνται ευρέως στην Ευρώπη την εποχή των έντονων διομολογιακών συγκρούσεων κατά την Αντιμεταρρύθμιση. Τα κείμενα δεν αποτελούν πηγή μόνον για τη θρησκευτική αλλά και για την κοινωνική-πολιτική Ιστορία, καθώς λειτουργούν ως σημεία αναφοράς για τις κοινότητες που (αυτο)προσδιορίζονται με αυτά απέναντι στις πολιτικές και εκκλησιαστικές Αρχές των τόπων στους οποίους διαβιούν. Στην παρούσα εργασία θα παρουσιάσουμε το κείμενο, θα αναλύσουμε τη μορφή και το περιεχόμενό του και θα επιχειρήσουμε την ένταξή του στο ιστορικό πλαίσιο μέσα από την παραβολή με τα στοιχεία για τη ζωή και τη δράση του Σεβήρου, τα κείμενά του, και τη σύγκριση με άλλα όμοια κείμενα στη συγχρονία και τη διαχρονία. Σκοπός μας είναι η κατανόηση της λειτουργίας που μπορεί να είχε, αλλά και της σημασίας του για τις ελληνορθόδοξες κοινότητες τόσο της διασποράς (Βενετία) όσο και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Stavros Grimanis

An Unknown Italian Text by Gabriel Severus

In the archive of Gabriel Severus, Metropolitan of Philadelphia in Venice (1577-1616), is preserved, among other things, a relatively small text written in Italian. Its form and content are recalling the type of 'confession' –texts which were widely presented and circulated in Europe at the time of the intense interconfessional conflicts during the Counter-Reformation. The texts are a source not only for religious but also for socio-political history, as they function as reference points for the communities that (self-)identified themselves with them in relation to the political and ecclesiastical authorities of the places in which they lived. In this paper we will present the text, analyse its form and content, and attempt to put it in its historical context through the use of the parable with the data on Severus' life and activity, his writings, and the comparison with other similar texts in time and space. Our aim is to understand the function it may have had, but also its importance for the Greek Orthodox communities both in the diaspora (Venice) and in the Ottoman Empire.

Eleftherios Despotakis

Εντεταλμένος Ερευνητής, Τομέας Βυζαντινών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ΕΙΕ

Osservazioni sulla procedura per l'accesso agli uffici veneziani a Creta. Il caso di Giorgio Modino (1438)

Sulla base di un documento registrato nei quaderni *Sententiarum* della serie 'Duca di Candia', lo scopo del presente intervento è quello di evidenziare e commentare gli argomenti della disputa fra Giorgio Modino, messo in prova d'idoneità per l'accesso agli uffici e privilegi dei nobili veneziani nel XV secolo a Creta, da una parte, e dello stato veneziano, rappresentato dagli Avogadori del Comun dall'altra.

Ελευθέριος Δεσποτάκης

Παρατηρήσεις σχετικά με τη διαδικασία πρόσβασης στα βενετικά αξιώματα στην Κρήτη. Η περίπτωση του Γεωργίου Μοδινού (1438)

Με βάση ένα έγγραφο που έχει καταχωρηθεί στα κατάστιχα της αρχαικής σειράς 'Duca di Candia', *Sententiarum*", στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι να αναδείξει και να σχολιάσει πτυχές της αντιπαράθεσης ανάμεσα στον Γεώργιο Μοδινό, ο οποίος εξετάστηκε σχετικά με την καταλληλότητά του για την πρόσβαση σε αξιώματα και προνόμια των βενετών ευγενών στην Κρήτη του 15ου αιώνα, και του βενετικού κράτους, εκπροσωπούμενου από τους Avogadori del Comun.

Αναστασία Δρανδάκη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ

Ζωγραφίζοντας εικόνες στον καιρό της πολιορκίας

Η πολυετής πολιορκία του Χάνδακα από τους Οθωμανούς (1648-1669) και οι συνθήκες που επικράτησαν στην πόλη κατά την υπερεικοσαετή διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων οδηγώντας τους κατοίκους σε εξουθένωση, ασφυξία και εν τέλει στην παράδοση, έχει απασχολήσει επανειλημμένα την ιστορική έρευνα. Ωστόσο, για την ίδια δύσκολη περίοδο, ελάχιστα γνωστή είναι η τύχη των διάσημων εργαστηρίων εικόνων που είχαν την έδρα τους στην πρωτεύουσα της βενετικής Κρήτης.

Η ανακοίνωση θα εστιάσει σε σωζόμενα παραδείγματα κρητικών εικόνων, τα οποία, με τη μαρτυρία επιγραφικών ή ιστορικών στοιχείων, μπορούν με βεβαιότητα να αποδοθούν σε εργαστήρια του πολιορκούμενου Χάνδακα. Η μελέτη τους φωτίζει τους όρους της αστικής καλλιτεχνικής παραγωγής σε καιρό πολιορκίας, αλλά και όψεις της θρησκευτικότητας και των λατρευτικών αναγκών των κατοίκων σε συνθήκες πολέμου και αγωνίας.

Anastasia Drandaki

Painting Icons in the Time of Siege

The long siege of Candia by the Ottomans (1648-1669) and the conditions that prevailed within the walls of the city during more than twenty years of warfare, leading its inhabitants to exhaustion, suffocation, and ultimately to the surrender of the city, has repeatedly engaged historical scholarship. However, little is known about the fate of the famous icon workshops that were located in the capital of Venetian Crete during the same difficult period.

The paper will focus on surviving examples of Cretan icons which, in the light of epigraphic or historical evidence, can be confidently attributed to workshops operating in the besieged Candia. Their study will shed light on the conditions of urban artistic production in times of

siege, but also on aspects of the religiosity and devotional needs of the Candioti in times of war and agony.

Παναγιώτης Ιωάννου

Αναπληρωτής Καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

‘Έλληνες’ και ‘ελληνική τέχνη’ στους Βίους του Giorgio Vasari

Στους Βίους των καλλιτεχνών, ο Giorgio Vasari στο πλαίσιο της αφήγησής του περί αναγέννησης της τέχνης συχνά κάνει λόγο για ‘ελληνική τέχνη’, αφενός κεφαλαιώνοντας παλαιότερες σχετικές έννοιες και αναφορές, αφετέρου προτείνοντας ένα σχήμα το οποίο έμελλε να παγιωθεί επί μακρόν στην ιστοριογραφία περί τέχνης: η μεν ‘αρχαία’ παρουσιάζεται ως πρότυπο προς μίμηση, ως μέτρο σύγκρισης αλλά και ως πρόκληση για τους ‘μοντέρνους’ καλλιτέχνες, η δε ‘μεσαιωνική’ –αυτή που πολύ αργότερα θα ονομαστεί βυζαντινή– προβάλλεται ως πρότυπο προς αποφυγή, καθόσον μάλιστα είναι η μέσα από την υπέρβαση (και) της ‘maniera greca’ που σηματοδοτήθηκε η *rinascita* της τέχνης.

Στην παρούσα ανακοίνωση διερευνάται, κατά πρώτον, η σημασία που αποδίδεται από τον Giorgio Vasari σε αυτές τις δύο διαφορετικές εποχές της ‘ελληνικής τέχνης’: όσο και αν αμφότερες προσδιορίζονται από τον Vasari μάλλον αόριστα, φέρουν εντούτοις ένα ειδικό βάρος τόσο ως προς την περιοδολόγηση του συγγραφικού οικοδομήματός του, όσο και ως προς τις αξιολογικές κρίσεις που διατυπώνει για τη σύγχρονή του ιταλική τέχνη. Κατά δεύτερον, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίον ο ζωγράφος και συγγραφέας από την Τοσκάνη αντιμετώπισε την παρουσία ‘Ελλήνων’, οι οποίοι διέμειναν κατά την περίοδο της Αναγέννησης στην ιταλική χερσόνησο. Τέλος, διερευνάται με ποια έννοια χρησιμοποιείται και σε τι αντιστοιχεί η λέξη ‘Ελλάδα’ στο ίδιο αυτό έργο των Βίων.

Panayotis Ioannou

‘Arte greca’ e ‘Greci’ nelle Vite di Giorgio Vasari

Non raramente, Giorgio Vasari nelle sue *Vite* si riferisce a ‘arte greca’, ‘greci’ e ‘Grecia’. Parlando specialmente del primo termine [l’‘arte greca’], il pittore e scrittore di Arezzo riasume concetti già in una certa misura stabiliti, proponendo nello stesso momento un’argomentazione che avrebbe dovuto durare per secoli nella storiografia artistica, e non solo italiana. Così, da una parte l’‘arte greca’ dell’antichità viene indicata come modello da imitare nonchè come una sfida per gli artisti italiani ‘moderni’. Dall’altra parte, quella medievale viene suggerita come maniera da evitare, siccome è dal superamento (anche) di questa ‘maniera greca’ che viene determinata la *rinascita* delle arti. Nella comunicazione proposta vengono esaminati gli argomenti: il significato di suddette epoche dell’‘arte greca’ nell’opera di Vasari, nella quale hanno esercitato un peso speciale sia per la periodizzazione della sua sintesi storica che per i suoi giudizi rispetto l’arte rinascimentale italiana; poi, il comportamento di Vasari nei confronti della presenza dei ‘Greci’ nella penisola italiana durante il Rinascimento; infine, viene investigato a che cosa corrisponde il termine ‘Grecia’, similmente riscontrata varie volte nelle *Vite* vasariane.

Νίκος Καποδίστριας

Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Ιστορίας Νέου Ελληνισμού, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ

Ληστές και φυγόδικοι στο Ιόνιο κατά το β’ μισό του 18ου αι.

Αν και –ως απότοκο της αδυναμίας της Γαληνοτάτης να εγγυηθεί ένα αποτελεσματικό πλαίσιο απονομής δικαιοσύνης– το φαινόμενο της ληστείας παρέμενε άλυτο πρόβλημα στο Ιόνιο καθ’

όλη τη βενετική περίοδο, κατά το β' μισό του 18ου αιώνα στη Ζάκυνθο και στην Κεφαλονιά καταγράφηκε έκρηξη της ληστείας και της εγκληματικότητας εν γένει. Αυτό το γεγονός ήταν σε άμεση διασύνδεση με την εξέγερση των Ορλωφικών του 1770, στην οποία ενεπλάκησαν και πολλοί Ιόνιοι αρκετοί εκ των οποίων έκνομοι. Με την επιστροφή τους από τις οθωμανικές ακτές, εκδιωγμένοι από τα τουρκαλβανικά σώματα που κατέστειλαν την εξέγερση, άρχισαν να δρουν ανεξέλεγκτα θέτοντας σε κίνδυνο την κοινωνική ευταξία. Μαζί τους λυμαίνονταν τα νησιά και αρκετοί πελοποννήσιοι κακοποιοί, οι οποίοι είχαν βρει εκεί καταφύγιο. Μέσα από τη μελέτη πρωτογενών πηγών που απόκεινται στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας, στην παρούσα ανακοίνωση θα διατυπωθούν παρατηρήσεις και προβληματισμοί για την παρουσία ληστών και εν γένει παρανόμων, οι οποίοι απασχόλησαν τις βενετικές αρχές των δυο νησιών κατά τη συγκεκριμένη περίοδο.

Νίκος Καποδίστριας

Bandits and Fugitives in the Ionian Islands during the Second Half of the 18th Cent.

Although –as a result of the inability of the Serenissima to guarantee an effective framework for the administration of justice– the phenomenon of banditry remained an unsolved problem in the Ionian throughout the Venetian period, during the second half of the 18th century an explosion of banditry and crime in general was recorded in Zakynthos and Cephalonia. This event was directly linked to the Orlof revolt of 1770, in which many Ionians were involved, many of whom were considered delinquent. Through the study of archival sources from the State Archives of Venice, this paper will present observations and reflections on the participation of bandits and outlaws in general, who were of concern to the Venetian authorities of the two islands during this period.

Ουρανία Καραγιάννη

Διδάκτωρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς

Εργασιακός και ιδιωτικός χώρος των Ελλήνων στο πολυπολιτισμικό περιβάλλον της Βενετίας: βεβαιότητες, υποθέσεις, ερωτήματα

Είναι εφικτό να ανασυνθέσουμε τα εργαστήρια Ελλήνων τεχνιτών και επαγγελματιών στη Βενετία, για τα οποία διαθέτουμε λιγοστές αρχαιακές πληροφορίες, συνήθως διάσπαρτες σε δικαιοπρακτικά έγγραφα; Αναμφίβολα είναι πιο δύσκολο συγκριτικά με την απόπειρα ανασύνθεσης του ιδιωτικού χώρου, καθώς οι οικίες φωτίζονται από τη μελέτη των *post-mortem inventari*, δηλαδή των μετά θάνατον καταγραφών κινητής περιουσίας, ενώ περιγράφονται αδρά και σε διαθήκες Ελλήνων της Γαληνοτάτης.

Από αρχαιακό υλικό τεκμαίρεται ότι η οικία είχε ενίοτε διττή λειτουργία, δηλαδή ένας χώρος επίπεδος ή δωμάτιο του σπιτιού μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από τον τεχνίτη ή τον επαγγελματία ως εργαστήριο ή ως γραφείο. Ο χώρος έπρεπε να πληροί τις απαραίτητες συνθήκες για τη διεκπεραίωση των επαγγελματικών αναγκών, την τοποθέτηση εξοπλισμού και εργαλείων, την αποθήκευση πρώτων υλών ή προϊόντων, και την ασφαλή φύλαξη του έντυπου και χειρόγραφου αρχείου. Εφόσον λειτουργούσε ως οργανωμένο εργαστήριο ή γραφείο, ο χώρος θα έπρεπε να ανταποκρίνεται στη δυνατότητα εργασίας μαστόρων, βοηθών ή μαθητευόμενων, καθώς και στην υποδοχή πελατών. Αξίζει να σημειωθεί η συνήθης γειτνίαση του επαγγελματικού ή οικιακού χώρου με το *Campo dei Greci*, και ευρύτερα με τη γειτονιά των Ελλήνων. Ως προς τις επαγγελματικές κατηγορίες τεχνιτών και επαγγελματιών ελληνικής καταγωγής, το ενδιαφέρον μας θα στραφεί κυρίως στους ζωγράφους που έζησαν περιστασιακά ή μόνιμα στη Βενετία κατά τον 16ο έως και τις αρχές του 18ου αιώνα· ακόμα, σε αργυροτεχνίτες και χρυσοχόους, ράφτες, τυπογράφους, νοταρίους και λογίους

Η ‘συνανάνγωση’ αρχειακών τεκμηρίων με συναφές θεματικά εικαστικό υλικό μάς παρέχει ένα ακόμη εργαλείο προσέγγισης του θέματος. Τέτοιες αναπαραστάσεις είναι πάντα πολύτιμες, συνδιαλέγονται με τα αρχεία και συχνά αποσαφηνίζουν τον τρόπο εργασίας αλλά και το επίπεδο διαβίωσης του τεχνίτη και του επαγγελματία. Έτερο σημείο ενδιαφέροντος είναι η αλληλεπίδραση ή και ενσωμάτωση του ξένου τεχνίτη/επαγγελματία στην πολυπολιτισμική Βενετία, το εμπορικό, οικονομικό και καλλιτεχνικό κέντρο της εποχής.

Ourania Karagianni

Work and Private Space of Greeks in the Multicultural Environment of Venice: Assertions, Assumptions, Questions

Is it feasible to reconstruct the Greek artisans' and craftsmen's workshops in Venice, for which we have few archival information, usually scattered in jurisdictional documents? No doubt, it is more difficult than the attempt to reconstruct the private space, as the houses are elucidated by the study of the post-mortem inventari, i.e. the post-mortem records of movable property, while they are also described in the wills of Greeks of the Serenissima.

From archival material it is documented that the house sometimes had a dual function, i.e. one level or room of the house could be used by the craftsman or professional as a workshop or as an office. The space had to satisfy the necessary conditions for the processing of professional needs, the arrangement of equipment and tools, the storage of raw materials or products, and the safe keeping of printed and manuscript archives. If it was an organized workshop or office, the space would have to be adequate to accommodate the work of craftsmen, assistants or apprentices, and to receive customers. It is worth mentioning the usual proximity of the professional or domestic space to the Campo dei Greci, and to the broader neighborhood of the Greeks.

As regards the professional categories of craftsmen and professionals of Greek origin, our interest will focus mainly on painters who lived occasionally or permanently in Venice from the 16th to the early 18th century; also, on silversmiths and goldsmiths, tailors, printers, notaries and scholars.

The ‘encounter’ of archival documents with thematically related visual material provides us with another tool for approaching the subject. Such representations are always valuable, they interact with the records and often clarify the way of working and the living standards of the craftsman and professional. Another point of interest is the interaction or integration of the foreign craftsman/professional in multicultural Venice, commercial, economic and artistic centre of the period.

Βαγγέλης Καραμανωλάκης

Αναπληρωτής Καθηγητής Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ

Η συγκρότηση των νεοελληνικών σπουδών και η βενετοκρατία (1945-1967)

Η ανακοίνωση επιχειρεί να ανιχνεύσει την παρουσία της βενετοκρατίας ως ιστοριογραφικού και ερευνητικού αντικειμένου στη μεταπολεμική περίοδο. Τα κεντρικά ερωτήματα αφορούν τη σταδιακή ανάδειξη της περιόδου ως αυτοτελούς πεδίου μελέτης μέσα από σημαντικά θεσμικά και ιστοριογραφικά εγχειρήματα. Η πανεπιστημιακή διδασκαλία στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, η συγκρότηση νέων θεσμών όπως το Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών στη Βενετία και το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, η ιστοριογραφική παραγωγή αποτελούν ορισμένα από τα πεδία αναζήτησης, στο πλαίσιο ευρύτερου προβληματισμού για τα χαρακτηριστικά της συγκρότησης ενός νέου πεδίου όπως εκείνο του Νέου Ελληνισμού στη μεταπολεμική ελληνική ιστοριογραφία.

Vangelis Karamanolakis

Η συγκρότηση των νεοελληνικών σπουδών και η βενετοκρατία (1945-1967)

The paper attempts to trace the presence of Venetian rule as a historiographical and research object in the post-war period. The central questions concern the gradual emergence of the period as an independent field of study through important institutional and historiographical projects. University teaching in Athens and Thessaloniki, the formation of new institutions such as the Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies in Venice and the National Research Foundation, and historiographical production are some of the fields of inquiry, in the context of a broader reflection on the characteristics of the formation of a new field such as that of New Hellenism in post-war Greek historiography.

Νίκος Ε. Καραπιδάκης

Καθηγητής Ιστορίας της Μεσαιωνικής Δύσης, Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Από την ιστορία της νεότερης φεουδαρχίας: η σύγκρουση φεουδαρχών και πόλης της Κέρκυρας τον 18ο αι.

Μια δίκη ενώπιον των Βενετικών Αρχών, που ξεκίνησε η πόλη της Κέρκυρας εναντίον των φεουδαρχών του νησιού τον 18ο αιώνα, αναδεικνύει ενδιαφέρουσες πτυχές των εντάσεων που υπάρχουν μεταξύ των κυρίαρχων ομάδων στο εσωτερικό αυτής της βενετικής κτήσης.

Το εκ πρώτης όψεως αντιφατικό φαινόμενο μιας Κοινότητας (πόλη της Κέρκυρας) που στρέφεται εναντίον μιας συνιστώσας του ίδιου του Συμβουλίου της (τους φεουδάρχες) μας επιτρέπει να δούμε με πιο συγκεκριμένο τρόπο αυτό που συνήθως μας διαφεύγει στις ονομαζόμενες προνεωτερικές κοινωνίες: τις βαθιές ή λιγότερο βαθιές διαφορές που μπορούν να υπάρχουν μεταξύ των ελίτ, και ν' αναπαραστήσουμε, σ' ένα τουλάχιστον βαθμό, την πολιτική ζωή και τις διαφορετικές ενστάσεις της. Το θέμα μάς δίνει, επίσης, τη δυνατότητα για περαιτέρω διερεύνηση του ρόλου των φεουδαρχών στην τοπική ζωή και τις όψεις που παίρνει η νεότερη φεουδαρχία.

Nikos Karapidakis

On the History of Modern Feudalism: the Conflict between Feudal Lords and the City of Corfu in the 18th Cent.

A trial in front of the Venetian authorities, initiated by the city of Corfu against the feudal lords of the island in the 18th century, highlights interesting aspects of the tensions between the dominant groups within this Venetian territory.

The apparently contradictory phenomenon of a Community (the city of Corfu) turning against a constitutive part of its own Council (the feudal lords) allows us to see in a more concrete way what we usually miss in so-called pre-modern societies: the deep or less deep differences that may exist between the elites, and to represent, at least to some extent, political life and its different dimensions. The topic also gives us the opportunity for further exploration of the role of feudal lords in local life and the aspects that the later feudalism assumes.

Όλγα Κατσιαρδή-Hering

Ομότιμη Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ

Χώρος και άνθρωποι σε εποχές μετάβασης: ανάμεσα στη βενετοκρατία και την τουρκοκρατία

Από τον 13ο αι. η σταδιακή παγίωση της κυριαρχίας Οθωμανών και Βενετών (για μακρές ή σύντομες περιόδους) σε γειτνιάζοντες χώρους στην Ανατολική Μεσόγειο, –με κύριο χαρακτηριστικό οι πρώτοι την επικράτηση στη στεριά και οι δεύτεροι στη θάλασσα–, οδήγησε πολύ συχνά σε

συγκρούσεις, αλλά και σε ωσμώσεις σε επίπεδο διοικητικό, οικονομικό, πληθυσμιακό. Η Ανατολική Μεσόγειος θα βρισκόταν σε διαρκείς ανακατατάξεις και ανταγωνισμούς δυνάμεων. Η θάλασσα που χώριζε και ένωνε γειτνιάζουσες περιοχές, τα λιμάνια στα οποία κατέληγαν εμπορικοί δρόμοι (π.χ. παράλια του Ιονίου), νησιά –τα οποία περνούσαν διαδοχικά στην οθωμανική κυριαρχία ή από τον 19ο αι. και σε άλλες δυτικές δυνάμεις– συνιστούσαν τον ευρύ χώρο της ώσμωσης, του συναπαντήματος ανθρώπων, επιχειρηματικών δικτύων, διοικητικών αλλαγών (συχνά αυτές αποτυπώνονταν και στην κληρονομιά διοικητικής οργάνωσης π.χ. Κυκλάδες, Πελοπόννησος). Η βενετοκρατία αποτέλεσε τη γέφυρα για την ανάπτυξη των πολιτιστικών ρευμάτων και προπαντός το παράθυρο προς τη Δύση και τα Γράμματα. Η ανακοίνωση αυτή βρίσκεται σε διάλογο με συμπεράσματα που έχει διατυπώσει σε πρόσφατη μελέτη της η Αναστασία Παπαδία-Λάλα, και είναι μια ευχή για ανάπτυξη ερευνητικού προγράμματος ευρείας συνεργασίας.

Olga Katsiardi-Hering

Space and People in Times of Transition: between Venetian and Ottoman Rule

From the 13th century, the gradual establishment of Ottoman and Venetian rule (for long or short periods) in neighbouring areas in the Eastern Mediterranean, with the former dominating the land and the latter the sea, led very often to conflicts and also to administrative, economic and population osmosis. The Eastern Mediterranean would be in constant upheaval and power antagonisms. The sea that separated and united neighbouring areas, the ports where trade routes ended (e.g. the Ionian coast), islands –which successively passed under Ottoman rule or from the 19th century onwards were under other European powers–, they constituted the wide area of osmosis, the interaction of people, business networks and administrative changes (often these were also reflected in the legacy of administrative organisation, e.g. the Cyclades, the Peloponnese). The time of the Venetian Rule was the bridge for the development of cultural currents and above all the window to the West and Letters. This paper is in dialogue with conclusions drawn in a recent study by Anastasia Papadia-Lala, and a wish for the development of a broad collaborative research programme.

Μαριάννα Κολυβά

Ομότιμη Καθηγήτρια, Τμήμα Αρχαιονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Ναυμαχία της Ναυπάκτου: η εμπλοκή της Ζακύνθου (1570-1571)

Η ανανέωση της συνθήκης ειρήνης, το έτος 1567, μεταξύ της Βενετικής Πολιτείας και της Υψηλής Πύλης, λόγω της ανόδου στον θρόνο του σουλτάνου Σελίμ II, πραγματοποιείται σε ατμόσφαιρα τεταμένη. Η Γαληνοτάτη αναγκάζεται να εξοπλίσει τις ναυτικές δυνάμεις της και να φροντίσει για την οχύρωση των κτήσεών της. Η Ζάκυνθος εντάσσεται σε αυτά τα μέτρα κατά παράβαση των όρων της συνθήκης των ετών 1479-1484, σύμφωνα με την οποία οφείλει να τηρεί ουδετερότητα και να σέβεται την ειρηνική συνύπαρξη με τη γειτονική οθωμανοκρατούμενη Πελοπόννησο.

Σε αντίποινα, ο οθωμανικός στόλος, αφού καταστρέψει το μοναστηριακό συγκρότημα στις Στροφάδες νήσους, αποβιβάζει δυνάμεις στη Ζάκυνθο, οι οποίες πυρπολούν την πολιτεία του Αιγειαλού και την ύπαιθρο χώρα και πολιορκούν το κάστρο. Η Κοινότητα και τα Κοινά της νήσου συμμετέχουν στη ναυμαχία στα ύδατα της Ναυπάκτου, με εξοπλισμένες γαλέρες και ετοιμοπόλεμους άνδρες.

Με την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης (1573), αναπροσαρμόζεται το χρηματικό ποσό που η Γαληνοτάτη υποχρεούται να καταβάλει στην Υψηλή Πύλη ως 'tributo' για την κτήση της

Ζακύνθου, και ανανεώνεται ο όρος της μη εμπλοκής της νήσου σε εμπόλεμες συρράξεις εναντίον της Υψηλής Πύλης.

Marianna Kolyvà

The Battle of Lepanto (Nafpaktos): the Involvement of Zante-Zakynthos (1570-1571)

The renewal of the peace treaty of 1567 between the Venetian State and the Ottoman Porte, due to the accession to the throne of Sultan Selim II, took place in a tense atmosphere. The *Serenissima* is forced to equip her fleet and take care of the fortification of her possessions. Zakynthos is included in these measures in violation of the terms of the treaty of 1479-1484, according to which it had to observe neutrality and respect peaceful coexistence with the neighbouring Peloponnese.

In retaliation, the Ottoman fleet, after destroying the monastic complex at Strophades islands, landed forces in Zakynthos, which set fire to the town of Aegialos (borgo della marina) and the countryside and laid siege to the castle. The Community and the island's Communes participate in the naval battle in the waters of Nafpaktos, with equipped galleys and armed men.

With the signing of the peace treaty (1573), the amount of money that the *Serenissima* is obliged to pay to the Porte as 'tributo' for the possession of Zakynthos is adjusted, and the condition of non-engagement of the island in hostilities against the Ottomans is renewed.

Angel Nicolaou-Konnari

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιστορίας του Λατινοκρατούμενου Ελληνισμού, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου

'Persona di molte lettere, e di gran merito, benchè a pochissimi noto': the Voluminous Epistolary and Literary Output of Pietro de Nores (c. 1570 - after 1646/1648)

Although today scholars consider him to be an important exponent of Cypriot letters in early modern Italy and one of the most eminent representatives of his old, noble house, until recently Pietro de Nores (c. 1570 - after 1646/1648) has been very poorly represented in secondary literature while his life and literary production have been nearly unknown; oddly, with a few rare exceptions, he is also conspicuously absent from the writings of his contemporaries. The silence of the sources with regards to Pietro's person, despite his important career at the curia as secretary of powerful prelates and statesmen, his extensive network of influential friends and acquaintances, and his rich literary production, can only be attributed to the man's modesty, lack of ambition, and low esteem for his writing skills; none of Pietro's works was published during his lifetime and only one has been published so far, back in 1847.

Pietro's successful secretarial career at the *curia* accorded him first-hand knowledge of the most important political, ecclesiastical, and social matters of his time as well as friendships of the mind with men of letters, arts, and sciences and provided him with literary inspiration and historical sources. A prolific writer, his important literary *oeuvre* consists of historical, philosophical, religious, political, and astronomical works as well as of a huge number of personal and professional letters and political memoranda and *relazioni*; of particular interest are a theoretical work on letter writing and a collection of witticisms entitled *Motti gravi, arguti et goffi*. So far, 115 manuscript volumes preserving his works have been located in several European and American libraries, of which forty-one contain his voluminous correspondence and seventy-four the rest of his works. This paper intends to provide an overview of Pietro's

---

* G. Fontanini, *Biblioteca della eloquenza italiana [...] con le annotazioni del signor Apostolo Zeno*, Venice 1753, I, 95-96.

literary production, discussing literary genre and style, composition and content, historical and private information, political views and social criticism, ethnic and religious identity as well as manuscript circulation, dedicatees and patrons, marginalia, lost or unlocated works and manuscripts, and current projects for publication of some of the works.

Άγγελ Νικολάου-Κονναρή

‘Άτομο με πολλές γνώσεις και μεγάλη αξία, αν και γνωστός σε πολύ λίγους’*: Το ογκώδες επιστολικό και λογοτεχνικό έργο του Pietro de Nores (περ. 1570 - μετά το 1646/1648)

Αν και σήμερα οι μελετητές τον θεωρούν σημαντικό εκφραστή των Κυπριακών Γραμμάτων στην πρώιμη νεότερη Ιταλία και έναν από τους επιφανέστερους εκπροσώπους του παλαιού, ευγενούς οίκου στον οποίο ανήκε, μέχρι προσφάτως ο Pietro de Nores (περ. 1570 - μετά το 1646/1648) είχε πολύ ισχυρή παρουσία στη δευτερογενή βιβλιογραφία, ενώ η ζωή και η λογοτεχνική του παραγωγή ήταν σχεδόν άγνωστες· παραδόξως, με λίγες σπάνιες εξαιρέσεις, απουσιάζει επίσης επιδεικτικά από τα γραπτά των συγχρόνων του. Η σιγή των πηγών αναφορικά με το πρόσωπο του Pietro, παρά τη σημαντική σταδιοδρομία του στην curia ως γραμματέα ισχυρών ιεραρχών και πολιτικών ανδρών, το εκτεταμένο δίκτυο σημαινόντων φίλων και γνωστών και την πλούσια λογοτεχνική του παραγωγή, μπορεί να αποδοθεί μόνο στη σεμνότητα, την έλλειψη φιλοδοξίας και τη χαμηλή εκτίμηση του ανδρός για τις συγγραφικές του ικανότητες· κανένα από τα έργα του Pietro δεν εκδόθηκε κατά τη διάρκεια της ζωής του και μόνο ένα έχει δημοσιευθεί μέχρι σήμερα, μόλις το 1847.

Η επιτυχημένη σταδιοδρομία του Pietro ως γραμματέα στην curia τού πρόσφερε άμεση γνώση των σημαντικότερων πολιτικών, εκκλησιαστικών και κοινωνικών ζητημάτων της εποχής του, καθώς επίσης πνευματικές φιλίες με ανθρώπους των Γραμμάτων, των Τεχνών και των Επιστημών, και του παρείχε λογοτεχνική έμπνευση και ιστορικές πηγές. Πολυγραφότατος συγγραφέας, κληροδότησε μια σημαντική λογοτεχνική παραγωγή, που αποτελείται από ιστορικά, φιλοσοφικά, θρησκευτικά, πολιτικά και αστρονομικά έργα, καθώς και από έναν τεράστιο αριθμό προσωπικών και επαγγελματικών επιστολών και πολιτικών υπομνημάτων και relazioni· ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα θεωρητικό έργο για την επιστολογραφία και μια συλλογή ευφυολογημάτων με τίτλο *Motti gravi, arguti et goffi*. Μέχρι στιγμής, 115 χειρόγραφοι τόμοι που διασώζουν τα έργα του έχουν εντοπιστεί σε διάφορες ευρωπαϊκές και αμερικανικές βιβλιοθήκες, εκ των οποίων σαράντα ένας περιέχουν την ογκώδη αλληλογραφία του και εβδομήντα τέσσερις τα υπόλοιπα έργα του. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η επισκόπηση της λογοτεχνικής παραγωγής του Pietro μέσα από τη μελέτη θεμάτων, όπως το λογοτεχνικό είδος και ύφος, η σύνθεση και το περιεχόμενο, οι ιστορικές και ιδιωτικές πληροφορίες, οι πολιτικές απόψεις και η κοινωνική κριτική, η εθνοτική και θρησκευτική ταυτότητα θα διερευνηθούν επίσης ζητήματα σχετικά με την κυκλοφορία των χειρογράφων, τους αφιερωτές και τους προστάτες, τα σημειώματα περιθωρίου, τα απολεσθέντα ή μη εντοπισμένα έργα και χειρόγραφα και θα γίνει αναφορά στα τρέχοντα σχέδια για την έκδοση ορισμένων από τα έργα.

Katerina Konstantinidou

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ

Amministrazione e amministratori Veneti nello Ionio (160-180 sec.)

Questa relazione riguarderà i rettori nelle isole dello Ionio dal Cinquecento fino alla fine del Settecento, focalizzando sul loro inserimento nel sistema politico-amministrativo di Venezia e

* G. Fontanini, *Biblioteca della eloquenza italiana [...] con le annotazioni del signor Apostolo Zeno*, Venice 1753, I, 95-96.

sui rapporti di dipendenza, di controllo e d'interazione che avevano, durante il loro mandato, con il governo lagunare e l'autorità sovrana nel Levante. All'inizio, si parlerà della costruzione dei reggimenti e la cristallizzazione del loro schema nel corso del Cinquecento, uno schema che rimarrà inalterato fino alla caduta della Repubblica. In seguito, si condivideranno delle riflessioni relative alla condotta politica dei vari rettori dello Ionio, il loro coinvolgimento nelle diverse faccende delle isole, le loro attività legali e illegali, il loro grado di familiarità con l'esercizio del potere nelle colonie ultramarine. In oltre si occuperà delle relazioni che acquisivano con la gente del luogo, con le elites ma anche cogli strati più bassi, i vari inconvenienti nel loro percorso, le difficoltà onnipresenti e i limiti delle loro competenze ma anche delle loro possibilità. Alla fine, si discuteranno le loro origini sociali e si commenteranno le loro elezioni come una procedura che riassume la situazione esistente nel seno del patriziato di Venezia, soprattutto durante gli ultimi due secoli della Serenissima.

Κατερίνα Κωνσταντινίδου

Διοίκηση και βενετοί διοικητές στο Ιόνιο (16ος-18ος αι.)

Η ανακοίνωση θα ασχοληθεί με τους ρέκτορες στα Ιόνια Νησιά από τον 16ο αιώνα έως τα τέλη του 18ου αιώνα, εστιάζοντας στην ένταξή τους στο πολιτικό-διοικητικό σύστημα της Βενετίας και στις σχέσεις εξάρτησης, ελέγχου και αλληλεπίδρασης που είχαν, κατά τη διάρκεια της θητείας τους, τόσο με την κυβέρνηση της Λιμνοθάλασσας όσο και με την κυρίαρχη αρχή στο Λεβάντε, τον γενικό προνοητή θαλάσσης. Αρχικά, θα συζητηθεί η συγκρότηση των reggimenti και η αποκρυστάλλωση της μορφής της κατά τη διάρκεια του 16ου αιώνα, ένα σχήμα που θα παρέμενε αμετάβλητο μέχρι την πτώση της Πολιτείας. Στη συνέχεια, θα διατυπωθούν προβληματισμοί σχετικά με την πολιτική συμπεριφορά των διαφόρων ρεκτόρων του Ιονίου, την εμπλοκή τους στις ποικίλες υποθέσεις των νησιών, τις νόμιμες και παράνομες δραστηριότητές τους, καθώς και τον βαθμό εξοικείωσής τους με την άσκηση της εξουσίας στις αποικίες. Επιπλέον, θα γίνει αναφορά στις σχέσεις που απέκτησαν με τους ντόπιους, με τις ελίτ αλλά και με τα κατώτερα στρώματα, στις δυσκολίες κατά τη διάρκεια της θητείας του και στα όρια των αρμοδιοτήτων αλλά και των δυνατοτήτων τους. Τέλος, θα συζητηθούν οι κοινωνικές τους καταβολές όπως επίσης η εκλογή τους ως μια διαδικασία που συνοψίζει τις συνθήκες που επικρατούσαν εντός του σώματος των πατρικίων ιδίως κατά τους δύο τελευταίους αιώνες της Serenissima.

Marina Koumanoudi

Κύρια Ερευνήτρια, Τομέας Βυζαντινών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ΕΙΕ

Salt Production in Fifteenth-Century Crete. Paper Exercises

Salt production was practised in Crete from the early Venetian period onwards in many coastal sites of different types and capacities. However, our knowledge of salt production and the way in which the exploitation of the product was organized and managed before the 16th century remains largely confused. Based on published and unpublished archival material, this paper explores the policy of the official Venetian authorities regarding the exploitation of salt marshes and other salt-producing areas during the 15th century in relation to the needs of the state's monopoly-policy, as well as efforts to develop the salt industry, improve the productivity of salt marshes and address chronic constraints and problems such as tax evasion and smuggling. At the same time, an attempt is made to shed light on the role of the salt tax tenants and various government officials in the collection and management of the product, as well as their relations with salt works owners and the rural population, in order to better understand the functioning and disfunctions of the salt production mechanism on the island.

Μαρίνα Κουμανούδη

Η αλατοπαραγωγή στην Κρήτη του δέκατου πέμπτου αιώνα. Ασκήσεις επί χάρτου

Η αλατοπαραγωγική δραστηριότητα ασκούνταν στην Κρήτη από την πρώιμη βενετοκρατία σε πολλές παράκτιες θέσεις διαφορετικού τύπου και δυναμικότητας. Οι γνώσεις μας ωστόσο για την παραγωγή του αλατιού, τον τρόπο οργάνωσης και διαχείρισης της εκμετάλλευσης του προϊόντος πριν από τον 16ο αιώνα, παραμένουν εν πολλοίς συγκεχυμένες. Με βάση δημοσιευμένο και ανέκδοτο αρχαιολογικό υλικό, στην παρούσα ανακοίνωση διερευνώνται η πολιτική των επίσημων βενετικών αρχών σχετικά με την εκμετάλλευση των οργανωμένων αλυκών και των άλλων αλατοφόρων περιοχών στη διάρκεια του 15ου αιώνα σε συνάρτηση με τις ανάγκες της μονοπωλιακής πολιτικής του κράτους, καθώς και οι προσπάθειες για την ανάπτυξη της αλοπηγίας, τη βελτίωση της παραγωγικότητας των αλυκών και την αντιμετώπιση χρόνιων αγκυλώσεων και προβλημάτων όπως η φοροδιαφυγή και το λαθρεμπόριο. Παράλληλα, επιχειρείται να φωτιστεί ο ρόλος των ενοικιαστών του φόρου του αλατιού και διαφόρων κρατικών αξιωματούχων στη συγκέντρωση και διαχείριση του προϊόντος, αλλά και οι σχέσεις τους με τους ιδιοκτήτες των αλυκών και τον αγροτικό πληθυσμό, προκειμένου να γίνει καλύτερα κατανοητή η λειτουργία και οι δυσλειτουργίες του μηχανισμού της αλατοπαραγωγής στο νησί.

Σωτήρης Κουτμάνης

Διδάκτωρ Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού, ΕΚΠΑ, Μουσείο Τηλεπικοινωνιών Ομίλου ΟΤΕ

Ερωτική επιθυμία και ελληνική παροικία της Βενετίας (17ος αι.)

Η μελέτη εξετάζει τον ρόλο της ερωτικής επιθυμίας στις ζωές των Ελλήνων και Ελληνίδων κατοίκων της Βενετίας κατά τον 17ο αιώνα. Αρχικά γίνεται αναφορά στις μεθοδολογικές προσεγγίσεις της επιθυμίας ως ιστοριογραφικό αντικείμενο. Συνήθως η έμφαση στις μελέτες δίνεται στις απαγορευμένες πρακτικές: τον ομοερωτισμό, την αποπλάνηση, τη μοιχεία και την πορνεία, καθώς η επιθυμία συνδέεται με το απαγορευμένο. Συνδέεται επίσης με την απουσία, καθώς η ολοκλήρωση της επιθυμίας φέρνει το τέλος της. Οι λογοτεχνικές αναπαραστάσεις ασχολούνται κυρίως με τη μετάθεση ή το ανέφικτο της επιθυμίας, με τραγικά συνήθως αποτελέσματα. Τα κηρύγματα και τα κανονιστικά κείμενα ασχολούνται με την άρνηση της επιθυμίας. Στην παρούσα ανακοίνωση, οι περισσότερες μαρτυρίες προέρχονται από τα πρακτικά διαζυγίων και τα πιστοποιητικά άδειας γάμου (*fedi di liberta*) του Βενετικού Πατριαρχείου. Η στάση των *Greci di Venezia* κινείται από την απόλυτη ελευθεριότητα των Ελληνίδων εταίρων έως την ασκητική εγκράτεια των εμπόρων από την Ήπειρο.

Η μελέτη εκκινεί από τη θεωρητική θέση ότι η επιθυμία είναι κοινωνική κατασκευή που αναπαράγει τις κυρίαρχες σχέσεις εξουσίας. Επιπλέον αντιμετωπίζεται μέσα στο πλαίσιο του φαινομένου της Διασποράς. Η επιθυμία, δηλαδή, αφορά μετανάστες, άνδρες και γυναίκες νεαρής ηλικίας, συνήθως ανύπαντρες-ους που πρέπει να βιοποριστούν και να διαπραγματευτούν το σεξουαλικό κεφάλαιο σε ένα ξένο πολιτισμικό περιβάλλον που, στην περίπτωση της Βενετίας, προσλαμβάνεται ως τόπος αμαρτίας και πειρασμών.

Sotiris Koutmanis

Desire and the Greek Community in Venice (17th Cent.)

The study examines the role of erotic desire in the lives of Greek women and men living in Venice in the 17th century. Initially, methodological approaches to desire as a historiographical object are discussed. Usually, the emphasis in studies is on forbidden practices: Homoeroticism, seduction, adultery and prostitution, as desire is associated with the forbidden. It is also linked to absence, as the completion of desire brings its end. Literary representations are mainly concerned with the transference or impossibility of desire, usually with tragic results. Sermons

and normative texts deal with the denial of desire. In this paper, most of the testimonies come from the divorce records and marriage license certificates (*fedi di libertà*) of the Venetian Patriarchate. The attitude of the *Greci di Venezia* ranges from the absolute libertinage of the Greek prostitutes to the ascetic abstinence of the merchants from Epirus.

The study starts from the theoretical position that desire is a social construction that reproduces dominant power relations. Moreover, it is treated within the context of the Diaspora phenomenon. Desire, in this sense, concerns migrants, young men and women, usually single, who have to make a living and negotiate sexual capital in a foreign cultural environment that, in the case of Venice, is perceived as a place of sin and temptation.

Kostas Lambrinos

Διευθυντής Ερευνών, Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Ακαδημία Αθηνών

Istruzione e gerarchie nella società veneto-cretese (sec. XVI-XVII)

La relazione si incentra sul tema dell'istruzione nella sua dimensione socio-istituzionale e, in particolare, sul suo ruolo nel plasmare le gerarchie formali e informali della popolazione della Creta veneziana. Dopo la grande trasformazione socio-giuridica avvenuta tra la fine del XV e l'inizio del XVI secolo, la società insulare si andava sempre più organizzando secondo le linee guida del sistema oligarchico / aristocratico della Serenissima Repubblica. In questo contesto si cercherà di rispondere ad alcune questioni come le seguenti: come l'istruzione poteva funzionare da elemento aggiuntivo per il riconoscimento del più alto titolo nella gerarchia aristocratica, quello di 'nobile veneto', i cui detentori costituivano il gruppo sociale prevalente dell'isola? Quale era il suo ruolo nell'attribuzione del secondario titolo aristocratico, quello della 'nobiltà cretese', e quindi nell'evoluzione del gruppo dei 'nobili cretesi'? In quale maniera lo stesso fattore poteva influenzare la condizione giuridica dello strato sociale medio (*cittadini*), la creazione di gerarchie non ufficiali al suo interno nonché la sua differenziazione socio-istituzionale dal cetto urbano inferiore dei 'popolani'? Inoltre, quale era l'importanza dell'istruzione nella formazione delle gerarchie informali nella popolosa società della campagna e come tale elemento poteva essere strumentalizzato per raggiungere gli obiettivi della Repubblica nell'area rurale in questo suo grande possedimento nel Mediterraneo orientale?

Κώστας Λαμπρινός

Μόρφωση και ιεραρχίες στη βενετοκρητική κοινωνία (16ος-17ος αι.)

Η μελέτη επικεντρώνεται στο θέμα της μόρφωσης στην κοινωνικο-θεσμική της διάσταση και, ειδικότερα, στον ρόλο που διαδραμάτιζε στη διαμόρφωση των επίσημων και άτυπων ιεραρχιών του πληθυσμού της βενετικής Κρήτης. Μετά τον μεγάλο νομικο-κοινωνικό μετασχηματισμό που σημειώθηκε στα τέλη του 15ου και στις αρχές του 16ου αιώνα, η νησιωτική κοινωνία οργανωνόταν όλο και περισσότερο, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές του ολιγαρχικού / αριστοκρατικού συστήματος της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας. Στο πλαίσιο αυτό θα επιχειρηθεί να απαντηθούν ορισμένα ζητήματα, όπως τα ακόλουθα: πώς η μόρφωση μπορούσε να λειτουργήσει ως επιπρόσθετο στοιχείο για την αναγνώριση του ιεραρχικά ανώτερου τίτλου του 'βενετού ευγενούς', οι κάτοχοι του οποίου αποτελούσαν την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα στο νησί; Ποιος ήταν ο ρόλος της μόρφωσης στην απονομή του δευτερεύοντος αριστοκρατικού τίτλου, αυτού της 'κρητικής ευγένειας', και συνεπώς στην εξέλιξη της ομάδας των 'κρητικών ευγενών'; Με ποιο τρόπο ο ίδιος παράγοντας μπορούσε να επηρεάσει το νομικό καθεστώς του μεσαιώου κοινωνικού στρώματος (*cittadini*), τη δημιουργία ανεπίσημων ιεραρχιών στο εσωτερικό του, καθώς και τη θεσμική και κοινωνική διαφοροποίησή του από το κατώτερο αστικό στρώμα των *popolani*; Επιπλέον, ποια ήταν η σημασία της μόρφωσης για τη διαμόρφωση άτυπων ιεραρχιών στην

πολυπληθή κοινωνία της υπαίθρου και πώς αυτό το στοιχείο μπορούσε να αξιοποιηθεί για την επίτευξη των στόχων της Δημοκρατίας στον αγροτικό χώρο της μεγάλης αυτής κτήσης της στην ανατολική Μεσόγειο;

Χρύσα Μαλτέζου

Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΚΠΑ, Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών

Έλληνες βενετοί υπήκοοι στη βενετοκρατούμενη Ελλάδα: νοοτροπίες και αντιλήψεις

Στην ανακοίνωση θα εξεταστούν πτυχές της νοοτροπίας που διακατείχε τους Έλληνες βενετούς υπηκόους που ζούσαν στη βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Η ορολογία των πηγών, η οποία αναφέρεται στον Έλληνα βενετό υπήκοο με τα διάφορα είδη της υπηκοότητας που χορηγούσαν οι βενετικές αρχές, εισχωρούν στο μικροσκόπιο της έρευνας, ενώ συγχρόνως διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόταν την ιδιότητα του υπηκόου τόσο η κυρίαρχη Βενετία όσο και ο κυριαρχούμενος Έλληνας.

Chryssa Maltezo

Greeks sudditi veneti in Venetian-ruled Greece: Mindsets and Perceptions

The paper will examine aspects of the mentality of the Greeks *sudditi veneti* living in Venetian-ruled Greece. The terminology of the sources referring to the Greek *suddito veneto*, with the various types of citizenship granted by the Venetian authorities, will come under the microscope of the research, while at the same time how both dominant Venice and the dominated Greeks perceived the status of the ‘subject’ will be discussed.

Τατιάνα Μαρκάκη

Επίκουρη Καθηγήτρια, Διευθύντρια Προγράμματος Σπουδών, Τμήμα Νεοελληνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Άμστερνταμ

Τεχνίτες και ευμάρεια στο βενετοκρατούμενο Χάνδακα: η περίπτωση του υποδηματοποιού Μιχελή Λίβα (1642)

Οι τεχνίτες στον Χάνδακα τον 17ο αιώνα αποτελούσαν μεγάλο τμήμα του κατώτερου κοινωνικού στρώματος της πόλης (*popolo*), ως έναν βαθμό προνομιούχο σε σχέση με άλλα μέλη αυτού του κοινωνικού στρώματος. Το ιβεντάριο καταγραφής της περιουσίας του Μιχελή Λίβα, που συντάχθηκε στις 9 Αυγούστου 1642 μετά το θάνατό του, ρίχνει φως στις –όχι και τόσο αναμενόμενες– παράλληλες δραστηριότητες αυτού του τεχνίτη (υποδηματοποιού) καθώς και στις ποικίλες υλικές προτιμήσεις του. Το ιβεντάριο ‘ξεκλειδώνει’ την οικία του υποδηματοποιού και ‘φωτογραφίζει’ όλο της το περιεχόμενο αποκαλύπτοντας ενδιαφέρουσες πτυχές της καθημερινής του ζωής και της κοινωνικής πραγματικότητας στον βενετοκρατούμενο Χάνδακα.

Tatiana Markaki

Artisans and Prosperity in Venetian Candia: The Case of the Shoemaker Michelis Livas (1642)

Artisans in 17th century Candia were a large part of the lower social stratum of the city (*popolo*), to a certain extent privileged compared to other members of the same stratum. The inventory of Micheli Liva’s property, drawn up on 9 August 1642 after his death, sheds light on the –rather unexpected– parallel activities of this craftsman (shoemaker) and his varied material preferences. The Inventario ‘unlocks’ the shoemaker’s home and ‘photographs’ its entire contents, revealing interesting aspects of his daily life and social reality in Venetian Candia.

Παναγιώτης Δ. Μιχαηλάρης

Ομότιμος Διευθυντής Ερευνών, Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ΕΙΕ

Προσπάθειες απελευθέρωσης αθηναίων αιχμαλώτων μετά την πτώση (1715) του Ναυπλίου στους Τούρκους

Με την πτώση του Ναυπλίου, μέλη της πολυπληθούς αθηναϊκής οικογένειας Περούλη τα οποία είχαν ακολουθήσει τους Βενετούς μετά την αποχώρησή τους (1688) από την Αττική και είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή του Ναυπλίου πέφτουν στα χέρια των Τούρκων. Οι αιχμάλωτοι –κυρίως γυναίκες και παιδιά– είναι καταδικασμένοι να ακολουθούν τους τούρκους πασάδες στους οποίους πλέον ανήκουν, κατά την πορεία των τελευταίων από το Ναύπλιο προς τη Στερεά Ελλάδα, με τελικό προορισμό τη Σμύρνη και τη Χίο, όπου οι αγορές των σκλάβων. Παράλληλα προς την πορεία αυτή, καταβάλλονται από τους συγγενείς των αιχμαλώτων σύντομες προσπάθειες να τους εντοπίσουν και να τους εξαγοράσουν, πράγμα που τελικά, για πολλούς από αυτούς, συντελείται με την οικονομική ενίσχυση των συγγενών τους που βρίσκονται στα Επτάνησα και τη Βενετία. Το πλέγμα των σχέσεων μεταξύ των αιχμαλώτων και των ελεύθερων συγγενών τους, εντός του γενικού πλαισίου της ‘μεσογειακής δουλείας’, επιχειρεί να προσδιορίσει η παρούσα ανακοίνωση.

Panayotis D. Mihailaris

Attempts to Liberate Athenian Captives After the Fall (1715) of Nafplio to the Turks

After the fall of Nafplio, members of the extended/large Athenian family Peroulis, who had followed the Venetians after their withdrawal (1688) from Attica and had settled in the area of Nafplio, fell into the hands of the Turks. The captives –mainly women and children– were condemned to follow the Turkish Pasades, to whom they were now belonging, on the latter's course from Nafplion to Central Greece, with the final destination being Smyrna and Chios, where the slave markets are located. Parallel to this course, brief efforts are made by the relatives of the captives to locate and redeem them, which is finally accomplished, for many of them, by the financial aid of their relatives in the Ionian Islands and Venice. The present communication attempts to define the network of relations between prisoners and their free relatives within the general framework of 'Mediterranean slavery'.

Δέσποινα Μιχάλαγα

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Θεολογίας, ΕΚΠΑ

Όψεις νησιωτικής κοινωνίας σε συλλογή εκκλησιαστικών εγγράφων του 18ου αι.

Η συλλογή εκκλησιαστικών εγγράφων από το Αρχείο της Καθολικής Αρχιεπισκοπής Νάξου-Τήνου (Συλλογή Αντωνίου Σιγάλα, Κωδ. 1), αφορά στην ορθόδοξη μητρόπολη Παροναξίας και καλύπτει έναν αιώνα (1690-1788). Έγγραφα από τη συλλογή έχουν παρουσιαστεί κατά καιρούς, το σύνολο όμως δεν έχει ακόμη αξιοποιηθεί. Η Εκκλησία διαχρονικά διαδραματίζει κύριο και απόλυτα καθοριστικό ρόλο στη ζωή των κατοίκων, ιδιαίτερα των μικρών κοινωνιών, όπως οι νησιωτικές. Στην προκειμένη περίπτωση, η επισήμανση ζητημάτων τα οποία αναφέρονται στη συλλογή (μνηστείες - γάμοι - διαζύγια και άλλες αστικές υποθέσεις, κτηματικές διαφορές, και κοινωνικές σχέσεις) θα αναδείξει περισσότερες πτυχές αυτής της νησιωτικής κοινωνίας και θα προσθέσει ψηφίδες στο κανονικό και εθιμικό δίκαιο της εποχής.

Despoina Michalaga

Aspects of Insular Society in a Collection of Ecclesiastical Documents of the 18th Cent.

The collection of ecclesiastical documents from the Archive of the Catholic Archdiocese of Naxos-Tinos (Collection of Antonios Sigalas, Ref. 1), concerns the Orthodox Diocese of Paro-

naxia and covers a century (1690-1788). Documents from the collection have been presented from time to time, but the whole collection has not yet been explored. The Church has always played a major and absolutely decisive role in the life of the inhabitants, especially in small communities such as the island ones. By highlighting issues mentioned in the collection (betrothals - marriages - divorces and other civil affairs, land disputes, and social relations), the paper will bring out more aspects of this insular society and add fragments to the canon and customary law of the time.

Monique O'Connell

Professor of History, Dr. James Barefield Endowed Faculty Fellow, Wake Forest University

Conspiracy, Unrest, Resistance, and Revolt: Political Communication in Venice's Empire

There were a wide variety of protests and uprisings in Venice's early modern empire, from limited conspiratorial movements among local elites that failed before beginning to widespread peasant uprisings that seriously challenged Venetian control and required major military interventions. While scholars have studied these political activities in local contexts, it can also be useful to view these acts of resistance in a comparative framework. Angelo Ventura sketched the outlines of such an approach in his *Nobiltà e popolo nella società veneta del 400 e 500*, finding similarities between mainland revolts and Dalmatian disturbances. In fact, between 1508 and 1530, there was widespread political disturbance in all regions of Venice's empire: from the mountains of Friuli to the ports of the Dalmatian coast to the Greek islands, there were a variety of modes of resistance, from large-scale attempts to throw off Venetian rule to small-scale unrest and popular disturbances. This paper builds on the important work of Professor Papadia-Lala on the Kandanoleo-Lyssogiorges revolt on Crete by looking at political disturbances across Venice's empire in the first part of the sixteenth century. It adopts the analytic framework of political communication to highlight broader patterns and local differences in a variety of cases from Udine, Murano, Hvar, and Crete.

Monique O'Connell

Συνωμοσία, αναταραχή, αντίσταση και εξέγερση: πολιτική επικοινωνία στην αυτοκρατορία της Βενετίας

Υπήρξε μια μεγάλη ποικιλία διαμαρτυριών και εξεγέρσεων στην πρώιμη σύγχρονη αυτοκρατορία της Βενετίας, από περιορισμένα συνωμοτικά κινήματα μεταξύ των τοπικών ελίτ που απέτυχαν πριν καν αρχίσουν, μέχρι εκτεταμένες εξεγέρσεις αγροτών που αμφισβήτησαν σοβαρά τον βενετικό έλεγχο και απαίτησαν μεγάλες στρατιωτικές επεμβάσεις. Ενώ οι επιστήμονες έχουν μελετήσει αυτές τις πολιτικές δραστηριότητες σε τοπικά πλαίσια, μπορεί επίσης να είναι χρήσιμο να δούμε αυτές τις πράξεις αντίστασης σε ένα συγκριτικό πλαίσιο. Ο Angelo Ventura σκιαγράφησε το περίγραμμα μιας τέτοιας προσέγγισης στο έργο του *Nobiltà e popolo nella società veneta del 400 e 500*, διαπιστώνοντας ομοιότητες μεταξύ των εξεγέρσεων στην ηπειρωτική χώρα και των ταραχών στη Δαλματία. Στην πραγματικότητα, μεταξύ του 1508 και του 1530, υπήρξαν εκτεταμένες πολιτικές ταραχές σε όλες τις περιοχές της αυτοκρατορίας της Βενετίας: από τα βουνά του Φριούλι μέχρι τα λιμάνια των δαλματικών ακτών και τα ελληνικά νησιά, υπήρξαν ποικίλοι τρόποι αντίστασης, από μεγάλης κλίμακας απόπειρες αποτίναξης της βενετικής κυριαρχίας μέχρι μικρής κλίμακας εξεγέρσεις και λαϊκές αναταραχές. Η παρούσα εργασία βασίζεται στο σημαντικό έργο της καθηγήτριας Παπαδία-Λάλα σχετικά με την εξέγερση των Καντανολέων-Λυσογιώργηδων στην Κρήτη, εξετάζοντας τις πολιτικές εξεγέρσεις σε ολόκληρη την αυτοκρατορία της Βενετίας κατά το πρώτο μισό του 16ου αιώνα. Υιοθετεί το αναλυτικό

πλαίσιο της πολιτικής επικοινωνίας για να αναδείξει ευρύτερα πρότυπα και τοπικές διαφορές σε μια ποικιλία περιπτώσεων από το Ούντινε, το Μουράνο, το Χβαρ και την Κρήτη.

Γεράσιμος Δ. Παγκράτης

Καθηγητής Ιταλικής Ιστορίας και Πολιτισμού, Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, ΕΚΠΑ

Οικονομία και φύλο: η συμμετοχή των γυναικών στην οικονομία της Κέρκυρας τον 16ο αι.

Για τους διάφορους ρόλους της γυναίκας στο βενετικό κράτος της Θάλασσας διαθέτουμε ήδη μια σειρά από μελέτες και ένα ερευνητικό πρόγραμμα. Λιγότερα γνωρίζουμε για τις παρεμβάσεις των γυναικών στην αστική ή την αγροτική οικονομία, παρόλο που στις πηγές υπάρχει πλήθος σχετικών εγγράφων. Η πρότασή μας στοχεύει, μέσα από τη μελέτη της καθημερινής ζωής, να αναδείξει τους κύριους τρόπους παρέμβασης των γυναικών στην οικονομία της Κέρκυρας τον 16ο αιώνα, εντοπίζοντας πιθανές αναλογίες ή και διαφοροποιήσεις με άλλες σύγχρονες της υπό εξέταση περιπτώσεις.

Gerassimos Pagratis

Economy and Gender: the Participation of Women in the Economy of Corfu in the 16th Cent.

We already have a number of studies and a research project on the various roles of women in the Venetian maritime state. Less is known about women's participation in the urban or rural economy, although there is a wealth of relevant documents. Our proposal aims, through the study of everyday life, to highlight the main ways in which women intervened in the economy of Corfu in the 16th century, identifying possible analogies or differences with other contemporary cases under consideration.

Αγγελική Πανοπούλου

Κύρια Ερευνήτρια, Τομέας Βυζαντινών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ΕΙΕ

Μία αποτυχημένη επιχείρηση: η παραγωγή τέφρας σόδας (ανθρακικό νάτριο) στην Κρήτη τον 16ο αι.

Η τέφρα σόδας (ανθρακικό νάτριο, Na_2CO_3) ήταν απαραίτητη στη σαπωνοποιία, την υαλουργία και την υφαντουργία της προβιομηχανικής εποχής. Παραγόταν κυρίως με την καύση αλόφυτων (φυκιών, αρμυρήθρων, αλμυρικών) που φύονται σε αλίπεδα και αλυκές της Μεσογείου, οι σταχτες των οποίων περιέχουν 20-33% ανθρακικό νάτριο.

Η Βενετία, από τον 13ο αι. και ύστερα, προμηθευόταν την τέφρα φυτών πλούσια σε νάτριο – στις πηγές αναφέρεται ως *cenere* – για τα υαλουργία και τα σαπωνοποιεία της από την Αίγυπτο και τη Συρία. Η διαρκώς όμως αυξανόμενη ζήτηση της συγκεκριμένης πρώτης ύλης δημιούργησε το κατάλληλο κλίμα για τη συστηματοποίηση της παραγωγής της στις θαλάσσιες κτήσεις της Κύπρου, Κρήτη και Κέρκυρα. Η τέφρα σόδας των νησιών αυτών ήταν εξαιρετικής ποιότητας και βελτίωνε την καθαρότητα των φημισμένων βενετικών κρυστάλλων, όπως και την ποιότητα του εγχώριου σαπουνιού.

Η παραγωγή σόδας στην Κρήτη, ειδικότερα, επιχειρήθηκε να οργανωθεί πιο συστηματικά κατά τη δεύτερη δεκαετία του 16ου αι., όταν η Βενετία παραχώρησε στον Marco Maraschi, στις 5 Ιανουαρίου 1518, εικοσαετή άδεια να παρασκευάζει τέφρα σόδας σε όλο το νησί για τα υαλουργία και τα σαπωνοποιεία της. Η περαιτέρω εξέλιξη της υπόθεσης τεκμηριώνεται εκτενώς μέσα από σειρά διατάξεων που εξέδωσε η δουκική γραμματεία του Χάνδακα μεταξύ των ετών 1518 και 1522. Η μελέτη τους αποκαλύπτει τα προβλήματα που αντιμετώπισε ο παραπάνω επιχειρηματίας εξαιτίας των πιέσεων των φοροεισπρακτόρων, της λαθραίας διακίνησης του προϊόντος και του ανταγωνισμού από άλλους παραγωγούς. Παρότι ο πλούσιος σε είδη αλόφυτων παράκτιος χώρος του νησιού προσφερόταν για την παραγωγή της εν λόγω πρώτης ύλης και η Βενετία ήταν

αρωγός του όλου εγχειρήματος, η πρωτοβουλία του Maraschi τελικά δεν είχε συνέχεια, ενώ οι εξαγωγές σόδας συνεχώς μειώνονταν.

Angeliki Panopoulou

A Failed Enterprise: the Production of Soda Ash (Sodium Carbonate) in Crete in the 16th Cent.

Soda ash (sodium carbonate, Na_2CO_3) was essential in soap making, glass making and textile manufacturing in the pre-industrial era. It was mainly produced by burning algae (seaweed, tamarisk, tamarisk) growing in Mediterranean salt marshes and salt flats, the ashes of which contain 20-33% sodium carbonate.

From the 13th century onwards, Venice obtained sodium-rich plant ash –referred to in the sources as cenere– for its glassworks and soap factories from Egypt and Syria. However, the ever-increasing demand for this raw material created the right climate for the systematization of its production in the maritime possessions of Cyprus, Crete and Corfu. The soda ash from these islands was of excellent quality and improved the purity of the famous Venetian crystals, as well as the quality of the domestic soap.

Soda production in Crete, in particular, was attempted to be organized more systematically in the second decade of the 16th century, when Venice granted Marco Maraschi, on 5 January 1518, a 20-year license to produce soda ash throughout the island for its glassworks and soap factories. The further development of the case is extensively documented in a series of decrees issued by the dukedom of Candia between 1518 and 1522. Their study reveals the problems faced by the above-mentioned entrepreneur as a result of pressure from tax collectors, smuggling of the product and competition from other producers. Despite the fact that the island's algae-rich coastline was ideal for the production of this raw material and that Venice was a supporter of the whole project, Maraschi's initiative was not followed up and exports of soda ash steadily declined.

Άννα Παπαγεωργίου

Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ

Ο σεισμός της 20ής Φεβρουαρίου 1743 στο Ιόνιο. Αντιμετώπιση και διαχείριση μιας φυσικής καταστροφής

Στις 20 Φεβρουαρίου 1743, ένας ιδιαίτερα δυνατός σεισμός έπληξε το Ιόνιο και επέφερε εκτεταμένες καταστροφές σε μια περιοχή που εκτεινόταν από την Απουλία μέχρι την Κεφαλονιά. Μάλιστα οι εκτιμήσεις των επιστημόνων κάνουν λόγο για σεισμική δόνηση της τάξης των 7,1 Ρίχτερ. Ποια ήταν όμως η αντιμετώπισή του από τους σύγχρονούς του; Η παρούσα ανακοίνωση καλείται να δώσει απάντηση σε δύο πτυχές αυτού του ερωτήματος. Η πρώτη συνδέεται με τις αντιλήψεις των κατοίκων του Ιονίου γύρω από το σεισμικό φαινόμενο, καθώς κυριαρχούσε η άποψη ότι αυτός αποτελούσε μορφή Θείας τιμωρίας. Η δεύτερη σχετίζεται με τον τρόπο που διαχειρίστηκαν οι βενετικές αρχές αυτήν τη φυσική καταστροφή. Οι εκθέσεις των μηχανικών της εποχής αλλά και των αξιωματούχων παρέχουν πληροφορίες για την έκταση των ζημιών, τις επισκευές που έγιναν αλλά και τα χρήματα που δαπανήθηκαν για την αποκατάσταση των προκληθεισών βλαβών.

Anna Papageorgiou

The Earthquake of 20th February 1743 in the Ionian Sea. Response and Management of a Natural Disaster

On 20th February 1743, a particularly strong earthquake struck the Ionian Sea and caused widespread damage in an area stretching from Apulia to Cephalonia. In fact, scientists' estimates put

the seismic tremor at 7,1 Richter. But what was the response of the contemporaries? This communication seeks to address two aspects of this question. The first relates to the perceptions of the Ionian people about the earthquake incident, as it was considered to be a form of divine punishment. The second relates to the way in which the Venetian authorities handled this natural disaster. The reports of the engineers and officials of the time provide information on the extent of the damage, the repairs made and their costs.

Ασπασία Παπαδάκη

Δρ Ιστορίας, πρ. προϊσταμένη ΓΑΚ - Αρχείων Νομού Ρεθύμνης

Οι Σύνοδοι του λατίνου αρχιεπισκόπου Κρήτης Gerolamo Lando (β' μισό 15ου αιώνα): μια πρώτη προσέγγιση

Στην παρούσα ανακοίνωση θα εξεταστούν ορισμένα από τα ζητήματα με τα οποία ασχολήθηκαν οι τρεις Σύνοδοι που συγκάλεσε στον Χάνδακα κατά τα έτη 1467, 1474 και 1486 ο λατίνος αρχιεπίσκοπος Κρήτης Gerolamo Lando. Τα πρακτικά των Συνόδων αυτών απόκεινται στη Βιβλιοθήκη του Museo Civico Correr της Βενετίας και συνιστούν σημαντικότερη πηγή για την εκκλησιαστική ιστορία της Κρήτης στα χρόνια της βενετικής κυριαρχίας. Με τη σύγκληση των Συνόδων, ο Gerolamo Lando προσπάθησε να διορθώσει κάποια από τα προβλήματα της τοπικής Εκκλησίας, δεδομένου ότι με αυτές επικυρώθηκαν διατάξεις και αποφάσεις προηγούμενων λατίνων αρχιεπισκόπων που αφορούσαν στα ίδια θέματα, ενώ προτάθηκαν νέα μέτρα τόσο για τον καθολικό όσο και για τον ορθόδοξο κλήρο.

Aspasia Papadaki

The Councils of the Latin Archbishop of Crete Gerolamo Lando (Second Half of the 15th Century): a First Approach

This paper will examine some of the issues addressed by the three Councils convened in Candia in 1467, 1474 and 1486 by the Latin Archbishop of Crete Gerolamo Lando. The proceedings of these Councils are in the Library of the Museo Civico Correr in Venice and constitute an important source for the ecclesiastical history of Crete during the years of Venetian rule. By convening the synods, Gerolamo Lando tried to correct some of the problems of the local Church, since they ratified provisions and decisions of previous Latin archbishops concerning the same issues, and proposed new measures for both the Catholic and Orthodox clergy.

Χριστίνα Ε. Παπακώστα

Ιστορικός, Συνεργάτις ερευνήτρια, EPLO, Ρώμη

'Di poter formare un corpo di Comunità di noi abitanti di Amaxichi': η αστική συσσωμάτωση της Λευκάδας στα χρόνια των Βενετών

Αντικείμενο της παρούσας ανακοίνωσης είναι η ιστορία του θεσμού της αστικής συσσωμάτωσης της Λευκάδας στα χρόνια των Βενετών. Ιδρύθηκε αμέσως μετά την κατάκτηση του νησιού από τον Francesco Morosini και, στον σχεδόν ένα αιώνα λειτουργίας της, καταγράφηκαν αλλαγές που παρατηρήθηκαν και σε άλλα νησιά του Ιονίου. Με βάση υλικό που απόκειται σε αρχεία της Επτανήσου και της Βενετίας, μελετάται η συγκρότησή της, τα πρόσωπα που κατά καιρούς μετέχουν, η λειτουργία της και το πώς αυτή επηρεάστηκε από την ιστορική συγχρονία, η μορφή της στο α' μισό του 18ου αιώνα και πώς διαμορφώθηκε αυτή στο β' μισό του αιώνα.

Christina Papacosta

'Di poter formare un corpo di Comunità di noi abitanti di Amaxichi': the Urban Aggregation of Lefkada during the Venetian Period

The subject of this communication is the history of the institution of the urban aggregation of Lefkada during the Venetian period. It was established immediately after the conquest of the island by Francesco Morosini. In the almost one century of its operation, changes were recorded that were also observed on other Ionian islands. Based on material from the archives in the Ionian islands and in Venice, it is possible to study its constitution, the subjects who participated in it, from time to time, its operation and how it was influenced by historical time, its form in the first half of the 18th century and how it was shaped in the second half of the century.

Francesco Scalora

Επίκουρος Καθηγητής Νεοελληνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πάδοβας

Σπουδές και έρευνα της βενετοκρατίας στην Ιταλία: αποτίμηση και προοπτικές

Είναι γνωστή η εξέλιξη των σπουδών για την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας στην Ελλάδα. Η μελέτη της βενετοκρατίας απασχόλησε από νωρίς τους Έλληνες ιστορικούς, καθορίζοντας την πορεία ενός μεγάλου αριθμού ειδικών επιστημόνων. Η ζωτικότητα των σπουδών αυτών αποδεικνύεται ακόμη και σήμερα από τη ενασχόληση με το θέμα πολλών Ελλήνων ερευνητών, η δραστηριότητα των οποίων μας υπενθυμίζει τις προοπτικές αυτού του επιστημονικού κλάδου.

Προς την ιστορία του βενετοκρατούμενου ελληνισμού έχει στραφεί και το ενδιαφέρον ενός ικανού αριθμού Ιταλών ιστορικών, βυζαντινολόγων και νεοελληνιστών. Επιστημονικό ενδιαφέρον που έγκειται στο γεγονός ότι η μελέτη της βενετοκρατίας συνδέει μεταξύ άλλων δύο κόσμους, τον ελληνικό και τον ιταλικό.

Η παρούσα ανακοίνωση έχει ως στόχο μια γενική επισκόπηση των κύριων ιταλικών ερευνητικών μελετών και τάσεων που σχετίζονται με την ιστορία της βενετοκρατίας, καθώς και την παρουσίαση των προοπτικών της έρευνας όπως διαμορφώνονται στους τελευταίους χρόνους.

Francesco Scalora

Greek-Venetian Studies and Research in Italy: Assessment and Perspectives

The development of studies on the period of Venetian rule in Greece is well known. The study of the 'Venetokratia' was an early preoccupation of Greek historians, determining the course of a large number of specialists. The vitality of these studies is demonstrated even today by the involvement of many Greek researchers in the subject, whose activity reminds us of the prospects of this scientific discipline.

The history of Venetian Hellenism has also attracted the interest of a considerable number of Italian historians (both Byzantinists and neo-Hellenists). The scientific interest lies in the fact that the study of the Venetokratia links two worlds, the Greek and the Italian, among others.

The present paper aims to provide an overview of the main Italian research studies and trends related to the history of the Venetokratia, as well as to present the perspectives of research as they have been shaped in recent years.

Cristina Setti

Dipartimento di Scienze Politiche, Università Roma Tre

Venezia e la Custodia di Terra Santa tra Cinque e Seicento. Transizioni politiche e finanziarie sullo scacchiere mediterraneo e levantino

L'intervento qui proposto concerne le relazioni tra la Repubblica di Venezia e la provincia francescana della "Custodia di Terra Santa" nei decenni antecedenti la Guerra di Candia (1645-1669). Tali relazioni in questo periodo sono legate soprattutto alla questione della tutela dei luoghi santi a Gerusalemme (contesi con la comunità greco-ortodossa dell'Impero ottomano) e alla raccolta delle elemosine necessarie alla loro protezione. Quest'ultima era gestita dai francescani presenti in Terra Santa, attraverso l'organizzazione logistica e infrastrutturale fornita dalla Custodia tra Gerusalemme ed i principali porti del Mediterraneo (Venezia, Genova, Ancona, Livorno, Marsiglia, Barcellona, Napoli etc.). Ai francescani della Custodia, appartenenti all'ordine dei minori osservanti, sin dal Medioevo era affidata anche la cura della vita religiosa delle minoranze cattoliche presenti in Siria, Cipro e Palestina, a partire dai mercanti veneziani, nelle cui *navi pellegrine* solevano imbarcarsi i frati che portavano le elemosine raccolte in Occidente presso il convento di San Salvatore a Gerusalemme, quartiere generale della Custodia. La conquista di Cipro (1570) alterò il monopolio veneziano del trasporto delle elemosine, il quale da secoli si appoggiava alle rotte commerciali che toccavano le colonie della Serenissima tra Mar Ionio e Mar Egeo. La perdita definitiva dell'isola di Creta, a metà Seicento, contribuì all'affermarsi dell'egemonia del Regno di Francia nei rapporti con la Custodia e nella protezione dei viaggi dei suoi commissari.

Al di là dei condizionamenti portati dalle guerre, sono ancora poco note agli studiosi le dinamiche socioeconomiche che implicarono questa transizione dall'egemonia veneziana all'egemonia francese sul controllo dei pellegrinaggi in Terra Santa. Queste dinamiche si intrecciavano anche all'interessamento dei rispettivi ambasciatori e diplomatici presso il Sultano per la tutela dei luoghi di culto fondamentali della cristianità (spesso in competizione con il Patriarcato greco-ortodosso di Costantinopoli). Attraverso lo studio incrociato della corrispondenza di bails e consoli veneziani a Costantinopoli, in Siria, Egitto e Palestina, e dei decreti, memoriali e documenti concernenti il transito dei frati della Custodia dall'impero ottomano a Venezia e le loro collette, il mio intervento prenderà in considerazione questa doppia dimensione esegetica. Esso cercherà inoltre di evidenziare come il rapporto dei veneziani con la Custodia fosse condizionato dalle riforme dell'osservanza francescana attuate a Venezia su pressione romana, così come dalle visite apostoliche fatte in quegli anni presso i conventi dei minori osservanti presenti nei territori veneziani dello Stato da Mar.

Cristina Setti

Η Βενετία και η 'Φρουρά των Αγίων Τόπων' μεταξύ του 16ου και του 17ου αιώνα. Πολιτικές και οικονομικές μεταβάσεις στη σκακιέρα της Μεσογείου και του Λεβάντε.

Η εργασία που προτείνεται εδώ αφορά στις σχέσεις μεταξύ της Βενετικής Δημοκρατίας και της φραγκισκανικής επαρχίας της 'Φρουράς των Αγίων Τόπων' κατά τις δεκαετίες πριν από τον πόλεμο του Χάνδακα (1645-1669). Οι εν λόγω σχέσεις κατά την περίοδο αυτή αφορούν κυρίως στο ζήτημα της προστασίας των Αγίων Τόπων στην Ιερουσαλήμ (που τελούσαν υπό αμφισβήτηση από την ελληνική ορθόδοξη κοινότητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία) και της συλλογής των ελεημοσυνών που ήταν απαραίτητες για την προστασία τους. Την τελευταία αυτή διαχείριση ανέλαβαν οι Φραγκισκανοί που βρίσκονταν στους Αγίους Τόπους, μέσω της υλικοτεχνικής οργάνωσης και των υποδομών που παρείχε η Φρουρά μεταξύ της Ιερουσαλήμ και των κυριότερων λιμανιών της Μεσογείου (Βενετία, Γένοβα, Αγκώνα, Λιβόρνο, Μασσαλία,

Βαρκελώνη, Νάπολη). Από τον Μεσαίωνα, οι Φραγκισκανοί της Φρουράς, που ανήκαν στο Τάγμα των Μικρών Αδελφών Παρατηρητών, είχαν επίσης επιφορτιστεί με τη φροντίδα της θρησκευτικής ζωής των Καθολικών μειονοτήτων στη Συρία, την Κύπρο και την Παλαιστίνη, ξεκινώντας από τους Βενετούς εμπόρους, στα πλοία των οποίων επιβιβάζονταν οι μοναχοί για προσκυνητές, μεταφέροντας τις ελεημοσύνες που συγκεντρώνονταν από τη Δύση στο μοναστήρι του Αγίου Σωτήρος στην Ιερουσαλήμ, την έδρα της Φρουράς. Η άλωση της Κύπρου (1570) άλλαξε το μονοπώλιο της Βενετίας όσον αφορά τη μεταφορά των ελεημοσυνών, η οποία επί αιώνες βασιζόταν στους εμπορικούς δρόμους που συνέδεαν τις αποικίες της Γαληνοτάτης μεταξύ Ιονίου και Αιγαίου. Η οριστική απώλεια του νησιού της Κρήτης στα μέσα του δέκατου έβδομου αιώνα συνέβαλε στη διεκδίκηση της ηγεμονίας του Βασιλείου της Γαλλίας στις σχέσεις του με τη Φρουρά και την προστασία των ταξιδιών των επιτρόπων του.

Πέρα από τις συνθήκες που επέφεραν οι πόλεμοι, η κοινωνικοοικονομική δυναμική που εμπλέκεται σε αυτή τη μετάβαση από τη βενετική στη γαλλική ηγεμονία στον έλεγχο των προσκυνημάτων στους Αγίους Τόπους είναι ακόμη ελάχιστα γνωστή στους μελετητές. Η δυναμική αυτή ήταν επίσης συνυφασμένη με το ενδιαφέρον των αντίστοιχων πρεσβευτών και διπλωματών παρά τω Σουλτάνω για την προστασία των σημαντικών τόπων λατρείας του χριστιανισμού (συχνά σε ανταγωνισμό με το ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης). Μέσα από τη διασταυρούμενη μελέτη της αλληλογραφίας των βενετών βαϊλων και προξένων στην Κωνσταντινούπολη, τη Συρία, την Αίγυπτο και την Παλαιστίνη, καθώς και των διαταγμάτων, μνημονίων και εγγράφων που αφορούν στη διέλευση των μοναχών της Φρουράς από την Οθωμανική Αυτοκρατορία προς τη Βενετία και τις συλλογές τους, η εργασία μου θα εξετάσει αυτή τη διπλή ερμηνευτική διάσταση. Θα προσπαθήσει επίσης να αναδείξει πώς η σχέση των Βενετών με τη Φρουρά εξαρτήθηκε από τις μεταρρυθμίσεις της Φραγκισκανικής Ακολουθίας που εφαρμόστηκαν στη Βενετία υπό την πίεση της Ρώμης, καθώς και από τις αποστολικές επισκέψεις που έγιναν εκείνα τα χρόνια στα μοναστήρια των Μικρών Αδελφών Παρατηρητών που υπήρχαν στα βενετσιάνικα εδάφη του Κράτους της Θάλασσας.

Σπύρος Θ. Τακτικός

Αρχιαιολόγος-Ιστορικός, Τράπεζα της Ελλάδος, Υποψήφιος διδάκτωρ, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Lepanto, 1687-1701. Η διοικητική οργάνωση της Ναυπάκτου κατά την πρόσκαιρη βενετική κυριαρχία

Στο πλαίσιο του έκτου βενετοτουρκικού πολέμου, οι βενετικές δυνάμεις κατέκτησαν και διατήρησαν, για βραχύ χρονικό διάστημα, την Πελοπόννησο και περιοχές της δυτικής ηπειρωτικής Ελλάδας, μεταξύ των οποίων και τη στρατηγικής σημασίας πόλη της Ναυπάκτου. Με πρόθεση να εξασφαλίσει την κυριότητα της οχυρωμένης πόλης, η Γαληνοτάτη δημιούργησε σειρά διοικητικών θεσμών για την οργάνωση της άμυνας, την τήρηση της τάξης και την αλληλεπίδραση με τους εντοπίους. Η παρούσα ανακοίνωση επιδιώκει να φωτίσει την πτυχή της οργάνωσης της τοπικής βενετικής διοίκησης στη Ναύπακτο, με βάση πηγές από τα αρχεία της Βενετίας.

Spyros Th. Taktikos

Lepanto, 1687-1701. The Administrative Organization of Nafpaktos during the Temporary Venetian Rule

In the context of the Sixth Venetian-Turkish War, the Venetian forces conquered and maintained, for a short period of time, the Peloponnese and areas of western mainland Greece, including the strategically important city of Nafpaktos. With the intention of securing the ownership of the fortified city, the Serenissima created a series of administrative institutions to

organize defense, maintain order and interact with the locals. This paper seeks to shed light on the organization of the local Venetian administration in Nafpaktos, based on sources from the Venetian archives.

Αγγελική Τζαβάρια

Διδάκτωρ Ιστορίας, Σορβόνη, Υποψήφια διδάκτωρ, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ

Cancellieri και scrivani στην Κορώνη και τη Μεθώνη (14ος αι.). Συμβολή στην προσωπογραφία των διοικητικών υπαλλήλων

Στην Κορώνη και τη Μεθώνη, κατά τον 14ο αιώνα, οι Καστελλάνοι απασχολούσαν στη Γραμματεία τους εξειδικευμένους διοικητικούς υπαλλήλους (cancellieri και scrivani). Από τη μελέτη δημοσιευμένων και αδημοσίευτων αρχειακών τεκμηρίων, επιχειρείται η ανασύνθεση όψεων της ζωής προσώπων που εργάστηκαν στις θέσεις αυτές. Παρά τον αποσπασματικό χαρακτήρα των πηγών, είναι δυνατό να ανασυντεθούν στοιχεία σχετικά με τη ζωή, την περιουσία και τη δραστηριότητα των προσώπων, καθώς και με το δίκτυο των σχέσεων αυτών με άλλους. Όλα τα παραπάνω θα συμβάλλουν γενικά στην ιστορία και την προσωπογραφική μελέτη τόσο του διοικητικού προσωπικού όσο και του πληθυσμού της βενετικής Μεσσηνίας.

Aggeliki Tzavara

Cancellieri e scrivani a Corone e Modone (XIV sec.): contributo prosopografico

A Corone e Modone, nel corso del XIV secolo, i castellani impiegarono personale amministrativo specializzato (cancellieri e scrivani). Dallo studio dei documenti d'archivio pubblicati e inediti, si cerca di ricostruire alcuni aspetti della vita delle persone impiegate nella Cancelleria locale. Nonostante la natura frammentaria delle fonti, è possibile rivelare e ricostruire alcuni aspetti riguardanti la loro vita, i beni posseduti e le attività economiche, nonché la loro rete di relazioni. Tutto questo contribuirà allo studio della storia e della prosopografia del personale amministrativo e in generale della popolazione della Messenia veneziana.

Παναγιώτα Τζιβάρια

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο

Η ένταξη των κρητών προσφύγων στον κόσμο του πανεπιστημίου της Πάδοβας

Η προσέλευση Ελλήνων υποψήφιων φοιτητών στο παταβινό πανεπιστήμιο δεν ανακόπηκε σε όλη την περίοδο του Κρητικού Πολέμου. Η παρουσία Κρητικών στις δύο σχολές για την απόκτηση διδακτορικού τίτλου, συχνά αν όχι πάντοτε με την επίκληση της εμπερίστατης κατάστασής τους, με ονόματα και αριθμούς είναι γνωστή από προηγούμενες μελέτες.

Στην ανακοίνωση θα εστιάσουμε αρχικά στις αποφάσεις της βενετικής Γερουσίας και των Αναμορφωτών του πανεπιστημίου της Πάδοβας στις οποίες γίνεται αναφορά στις στρατιωτικές υπηρεσίες μελών της οικογένειας των υποψηφίων για τη δωρεάν χορήγηση διδακτορικού τίτλου ή καθηγητικής έδρας σε Κρητικό. Θα χαρτογραφήσουμε τους τόπους όπου λάμβαναν τη γνωστική κατάρτιση οι Κρητικοί τονίζοντας τους άγνωστους ή λιγότερο μελετημένους, όπως η Accademia dei nobili di Zudecca και, κατόπιν, θα προσπαθήσουμε αφενός να καταγράψουμε τους λόγους που ωθούσαν τη βενετική πολιτεία στη γενναιόδωρη και χωρίς δισταγμούς ικανοποίηση όλων των αιτημάτων των κρητών προσφύγων και, αφετέρου, να περιγράψουμε τις συνέπειες της συγκεκριμένης πολιτικής της Βενετίας μέσα από τα δημοσιευμένα έργα κρητών αποφοίτων και καθηγητών της Πάδοβας.

Panajota Tzivara

The Integration of Cretan Refugees into the World of the University of Padua

Attendance of Greek prospective students at the University of Padua was not stopped throughout the period of the Cretan War. The presence of Cretans in the two faculties for the purpose of obtaining a doctorate, often if not always by invoking their state of poverty or destitution, with names and numbers, is known from previous studies.

In this paper we will first focus on the decisions of the Venetian Senate and the Reformers of the University of Padua in which reference is made to the military service of family members of candidates for the free award of a doctorate or professorship to a Cretan. We will map the places where Cretans received education, highlighting the unknown or less studied ones, such as the Accademia dei nobili di Zudecca and, then, on the one hand, we will try to document the reasons that led the Venetian state to generously and without hesitation satisfy all the demands of Cretan refugees and, on the other hand, to describe the consequences of this particular policy of Venice through the published works of Cretan graduates and professors of Padua.

Κώστας Γ. Τσικνάκης

Ειδικός Λειτουργικός Επιστήμονας, Τομέας Βυζαντινών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ΕΙΕ

Κοπές νομισμάτων έκτακτης ανάγκης στην Κρήτη της βενετικής περιόδου. Η ‘cavallina’ και τα ‘perperi di rame’

Κατά τη διάρκεια του τέταρτου βενετοτουρκικού πολέμου, τα δημόσια οικονομικά της Κρήτης βρίσκονταν σε απελπιστική κατάσταση. Τα έξοδα ξεπερνούσαν κατά πολύ τα έσοδα. Η αποστολή οικονομικής ενίσχυσης από τη Βενετία για την αντιμετώπιση των υπέρογκων δαπανών του πολέμου έφτανε με μεγάλη καθυστέρηση. Προκειμένου να καλύπτουν τις τρέχουσες ανάγκες, οι Γενικοί Προνοητές του νησιού υποχρεώνονταν να δανείζονται χρήματα με μεγάλο τόκο από πλούσιους ευγενείς.

Για την αντιμετώπιση του προβλήματος, ο τότε Γενικός Προνοητής Marino Cavalli συνέλαβε την ιδέα κοπής καινούργιου νομίσματος προσωρινής κυκλοφορίας. Την πρότασή του ενέκρινε η Βενετία και, από το καλοκαίρι του 1571, κυκλοφόρησε το νέο νόμισμα. Ήταν αργυρό και έγινε γνωστό ως καβαλλίνα (*cavallina*), από το όνομα του εμπνευστή του. Παράλληλα, έκοψε και χάλκινα υπέρπυρα (*perperi di rame*). Με την κυκλοφορία των δύο νομισμάτων εξυπηρετήθηκαν οι ανάγκες του νησιού για περισσότερο από δύο χρόνια και δεν απαιτήθηκε η αποστολή χρημάτων από τη μητρόπολη.

Μετά το τέλος του πολέμου, αποφασίστηκε από τη Βενετία η απόσυρση των δύο νομισμάτων, χωρίς όμως να αποζημιωθούν ικανοποιητικά οι κάτοχοί τους. Η αναστάτωση που προκλήθηκε εξαιτίας αυτού του γεγονότος, σε συνδυασμό με την εμφάνιση κίβδηλων νομισμάτων στην αγορά, υπήρξε μεγάλη. Οι εντάσεις πήραν ανησυχητικές διαστάσεις και ο κίνδυνος αποσταθεροποίησης ήταν υπαρκτός. Η υπόθεση, ύστερα από αμφιταλαντεύσεις, τερματίστηκε την περίοδο 1574-1577, κατά τη διάρκεια της θητείας του Γενικού Προνοητή Giacomo Foscarini.

Στην ανακοίνωση, θα περιγραφούν οι συνέπειες από την έλλειψη χρήματος στις αρχές του πολέμου, το θετικό κλίμα που δημιουργήθηκε από τη βραχυπρόθεσμη κυκλοφορία των νέων νομισμάτων, η αστάθεια που επικράτησε στην Κρήτη ύστερα από την απόσυρσή τους και, τέλος, ο τρόπος διευθέτησης του προβλήματος.

Kostas G. Tsiknakis

Emergency Coinage in Crete of the Venetian Period: the ‘cavallina’ and the ‘perperi di rame’

During the Fourth Venetian-Turkish War, the public finances of Crete were in a desperate

situation. Expenditure far exceeded revenue. The financial aid sent from Venice to meet the excessive costs of the war was very late in arriving. In order to meet current needs, the island's Provveditori Generali were forced to borrow money at high interest from wealthy nobles.

To deal with the problem, the then Provveditore Generale Marino Cavalli conceived the idea of minting a new temporary circulation coin. His proposal was approved by Venice and, from the summer of 1571, the new coin went into circulation. It was a silver coin and became known as the cavallina, after the name of its initiator. At the same time, he also minted copper 'perperi di rame'. The circulation of the two coins served the needs of the island for more than two years and did not require the sending of money from the metropolis.

At the end of the war, Venice decided to withdraw the two coins, but without satisfactorily compensating their holders. The uproar caused by this event, combined with the appearance of counterfeit coins on the market, was great. Tensions reached alarming proportions and the risk of destabilization was real. The affair, after some vacillation, was terminated in the period 1574-1577, during the term of office of the Provveditore Generale Giacomo Foscarini.

The paper will describe the consequences of the shortage of money at the beginning of the war, the positive climate created by the short-term circulation of the new coins, the instability that prevailed in Crete after their withdrawal and, finally, the way in which the problem was settled.

Δημήτριος Τσουγκαράκης

Ομότιμος Καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

και **Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη**

Ομότιμη Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Κανονιστικές ρυθμίσεις και παρεμβάσεις των αρχών στη διοίκηση και τα οικονομικά των μονών της Κρήτης κατά τη βενετοκρατία

Από τις αρχές περίπου του 17ου αιώνα κυρίως, παρατηρείται ότι οι βενετικές αρχές αναπτύσσουν μια έντονη ρυθμιστική δραστηριότητα στη λειτουργία των εκκλησιαστικών ιδρυμάτων της Κρήτης, η οποία διαρκεί μερικές δεκαετίες –περίπου μέχρι την έναρξη του Κρητικού Πολέμου. Παράλληλα, την ίδια περίοδο διαπιστώνονται πρωτοβουλίες των ίδιων των ιδρυμάτων για τη δημιουργία κανονιστικού πλαισίου λειτουργίας.

Στην ανακοίνωση εξετάζονται εν πολλοίς άγνωστες περιπτώσεις ρυθμιστικών παρεμβάσεων και πρωτοβουλιών σε θέματα διοίκησης των μονών, με υιοθέτηση ενός τυπικού πλαισίου εκλογής ηγουμένων, με προώθηση του θεσμού των κοινοβίων και ρύθμιση του τρόπου ζωής των μοναστικών κοινοτήτων μέσω εφαρμογής τυπικών διατάξεων και, τέλος, με κανονισμούς ελέγχου της απόκτησης, διαχείρισης και εκμετάλλευσης ακίνητης περιουσίας εκ μέρους των μονών και εκκλησιών.

Dimitrios Tsougarakis – Eleni Aggelomati-Tsougaraki

Government Regulation and Intervention in the Monastic Administration and Finances in Venetian Crete

From around the beginning of the 17th century, the Venetian authorities developed an intense regulatory activity in the operation of the religious institutions of Crete, which lasted for a few decades –until the beginning of the Cretan War. At the same time, initiatives by the institutions themselves to create a regulatory framework for their operation can be observed.

This paper examines largely unknown cases of regulatory interventions and initiatives in the administration of monasteries, with the adoption of a formal framework for the election of abbots, the promotion of the institution of congregations and the regulation of the way of life of

monastic communities through the application of formal provisions and, finally, regulations controlling the acquisition, management and exploitation of real estate on behalf of monasteries and churches.

Nikiforos Tsougarakis

Επίκουρος Καθηγητής Ευρωπαϊκής Μεσαιωνικής Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

A Preliminary Examination of An Unknown Register of the Dominican Friary of Candia

This paper attempts a preliminary examination of a hitherto unknown and unpublished collection of documents from the Dominican friary of St Peter Martyr of Candia, preserved in the Venetian State Archives. After introducing the manuscript, the paper offers an assessment of the kind of information that this source provides. It concentrates particularly on what the document shows about the friary's finances from the fifteenth century onwards, but it also attempts to draw some conclusions about the friars' accounting and archive-keeping practices.

Νικηφόρος Τσουγκαράκης

Μια πρώτη ματιά σε ένα άγνωστο κατάστιχο των Δομηνικανών του Χάνδακα

Η παρούσα μελέτη αποτελεί μια προκαταρκτική εξέταση ενός άγνωστου και αδημοσίευτου έως τώρα καταστίχου του δομηνικανικού μοναστηριού του Αγίου Πέτρου του Μάρτυρα στον Χάνδακα, που σώζεται στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας. Μετά από μια παρουσίαση του χειρογράφου, η ανακοίνωση θα εξετάσει τί είδους πληροφορίες μάς παρέχει για το μοναστήρι αυτή η νέα πηγή. Συγκεκριμένα θα εστιάσει στα οικονομικά του μοναστηριού, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στις λογιστικές και στις αρχειονομικές πρακτικές των μοναχών.

Alfredo Viggiano

Professore, Università di Padova

Governare la violenza. Le scritture dei Provveditori Generali da Mar nel Settecento

Partendo dalla lettura di alcuni trattati politici la relazione intende inquadrare la funzione del Provveditore Generale e la loro ambigua strutturazione. La figura 'primaria' –questo l'aggettivo in uso in età veneziana– del Levante oscilla fra una pienezza di poteri, mitizzata e spesso rivendicata, nei confronti dei sudditi delle Isole Ionie e dei componenti dell'armata veneziana, e una sostanziale debolezza operativa.

Alfredo Viggiano

Κυβερνώντας τη βία. Τα κείμενα των Γενικών Προνοητών της Θάλασσας κατά τον 18ο αιώνα

Με αφετηρία τη μελέτη ορισμένων πολιτικών δοκιμίων, η ανακοίνωση επιχειρεί να εστιάσει στις λειτουργίες του αξιώματος του γενικού προνοητή της Θάλασσας σε σχέση με το διαφορούμενο περιεχόμενο των κειμένων αυτών. Η 'πρωταρχική' μορφή –επίθετο που χρησιμοποιείται κατά τη βενετική περίοδο– του Λεβάντε, κινείται μεταξύ μίας ευρύτητας εξουσιών, μυθοποιημένης και συχνά διεκδικούμενης, έναντι των υπηκόων των Ιόνιων Νησιών και των παραγόντων της βενετικής Αρμάδας, και μίας ουσιαστικής αδυναμίας δράσης.

Alfred Vincent

Επίτιμος Επιστημονικός Συνεργάτης, Τμήμα Νεοελληνικών και Βυζαντινών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Σίδνεϊ

Μορφές ανάπτυξης αστικών κέντρων στη βενετοκρατούμενη Κρήτη

Στη μεγαλόνησο μόνο τέσσερις οικισμοί –Χανιά, Ρέθυμνο, Χάνδακας (Ηράκλειο) και Σητεία–

αναφέρονταν συνήθως ως πόλεις (città). Η έννοια όμως της πόλης είναι ρευστή. Το βασικό κριτήριο ένταξης ενός οικισμού στην κατηγορία αυτή δεν ήταν αναγκαστικά το μέγεθος του πληθυσμού. Το ότι η Σητεία, με τον μικρό της πληθυσμό, χαρακτηριζόταν ως città οφειλόταν προφανώς στο ότι ήταν πρωτεύουσα διοικητικού διαμερίσματος και διέθετε (τουλάχιστο στοιχειώδη) οχύρωση.

Στη μελέτη εξετάζουμε συγκριτικά τα αστικά χαρακτηριστικά και των τεσσάρων οικισμών, σε συνδυασμό με τη διαδικασία της δημογραφικής τους ανάπτυξης στα χρόνια της βενετοκρατίας. Σε ποιους ιστορικούς ή άλλους παράγοντες οφείλονταν οι διαφορετικές μορφές αστικής ανάπτυξης που παρατηρούνται στις τέσσερις πόλεις;

Υπήρχαν όμως και άλλοι σημαντικοί οικισμοί, τα καστέλλια με τους 'βούργους' και τα μεγάλα χωριά με περισσότερους από 900-1.000 κατοίκους. Μήπως και αυτά είχαν μερικά τουλάχιστον από τα χαρακτηριστικά μιας πόλης; Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η κοιλάδα των Καρών, η 'σκάφη' του Μεραμπέλου, η οποία τον τελευταίο αιώνα της βενετοκρατίας διέθετε κάμποσα μεγάλα ή σχετικά μεγάλα χωριά σε μικρή απόσταση το ένα από το άλλο. Σε τι οφειλόταν η ανάπτυξη αυτή; Ποιον ρόλο έπαιζαν οι μεγάλοι αυτοί οικισμοί στην οικονομία και την κοινωνία της περιοχής τους;

Alfred Vincent

Forms of Urban Development in Venetian Crete

On Crete only four places –Chania, Rethymno, Chandakas (Candia, Heraklion) and Sitia– were usually referred to as cities (città). But the concept of a town or city is variable. The main criterion for including a settlement in this category was not necessarily the size of its population. The designation of Sitia, with its small population, as a città was due evidently to the fact that it was the capital of an administrative district and had (at least basic) fortifications.

In this paper we examine comparatively the urban characteristics of all four cities or towns, in combination with the process of their demographic development during the period of Venetian rule. To what historical or other factors were the different patterns of urban development observed in the four towns due?

But there were also other important inhabited places: the "castles" with the townships outside their walls and the large villages with more than 900-1.000 inhabitants. Did these also have – at least in part – the characteristics of a town? Of particular interest is the valley of Kares, the "trough" of Merabello, which in the last century of the Venetian occupation had several large or relatively large villages within a short distance of each other. To what was this development due? What role did these large settlements play in the economy and society of their region?

Ludivine Voisin

Membre scientifique de l'École française d'Athènes, chercheuse associée au Groupe de Recherche d'Histoire, Université de Rouen Normandie

'Come membro et anexo a quello de Hierusalim': η μονή Αγίου Σάββα της Καρόνος (Κύπρος) μεταξύ της Βενετίας και της Παλαιστίνης στον 16ο αι.

Η ανακοίνωση αυτή εξετάζει την έριδα μεταξύ της Βενετίας και μοναχών της Ιερουσαλήμ που αξιώνουν δικαιώματα στον Άγιο Σάββα της Καρόνος. Μέσα από έναν αδημοσίευτο φάκελο από τα αρχεία της Βενετίας, αντιλαμβανόμαστε τους δεσμούς που ενισχύονται ανάμεσα στους Ορθόδοξους μοναχούς των δυο ακτών της ανατολικής Μεσογείου υπό την επίδραση της πολιτικής αστάθειας, αλλά και το διακύβευμα που αντιπροσωπεύει η Κύπρος για τη Βενετία και τους Ορθόδοξους οι οποίοι έχουν πρόσφατα περιέλθει υπό οθωμανική κυριαρχία.

Ludivine Voisin

'As a member et anexo to that of Hierusalim': the Monastery of St. Savvas tis Karonos (Cyprus) between Venice and Palestine in the 16th Cent.

This paper discusses the conflict between Venice and Jerusalem monks claiming rights to St. Savvas tis Karonos. Through an unpublished file from the archives of Venice, we understand the ties that are strengthening between Orthodox monks on both coasts of the eastern Mediterranean under the influence of political instability, and the stakes that Cyprus represents for Venice and the Orthodox who have recently come under Ottoman rule.

